

VETELILÄISTEN KÄSITYKSIÄ MURTEESTA

”Rinta rottingille ja murthet rohkiasti eshin!”

Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopiston
kielten laitos
elokuussa 2002

Riikka Björkbacka

Tiedekunta Humanistinen	Laitos Kielten laitos
Tekijä Riikka Björkbacka	
Työn nimi Veteliläisen käsityksiä murteesta. "Rinta rottingille ja murthet rohkiasti eshin!"	
Oppiaine suomen kieli	Työn laji Pro gradu –tutkielma
Aika elokuu 2002	Sivumäärä 75 sivua liitteinen
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, millaisia asenteita, käsityksiä ja tietoja veteliläisillä on murteesta ja murrealueista. Vetelin murre kuuluu keskipohjalaismurteisiin, mutta Veteli, Halsua ja Kaustisen muodostavat oman murreryhmänsä, jota nimitetään Vetelin murreryhmäksi. Aineisto on kerätty avoimella kyselylomakkeella. Vastaajia on kaikkiaan 49, ja he ovat kahdeksalta eri kylältä. Vastaajat ovat iältään 15—78-vuotiaita.</p> <p>Tutkimus liittyy sosiolingvistiikkaan ja asennetutkimuksiin. Työssä selvitetään mm., millainen murretietoisuus veteliläisillä on, kuinka he osaavat erotella ja nimetä murteensa tunnuspiirteitä ja erottavatko he oman murteensa naapurimurteista. Vastaajat ovat saaneet pohtia omaa kieltään ja suhdettaan kirjakieleen. Huomiota kiinnitetään myös murteen säilymiseen ja säilyttämiseen. Vastausten pohjalta voidaan todeta, että veteliläiset tunnistavat murteestaan tyyppillisimmät piirteet: <i>h:n</i> runsaan käytön, <i>ts</i>-yhtymän sijasta käytetyn <i>ss:n</i> sekä heikkoasteisen <i>d:n</i> asemesta käytetyn <i>r:n</i>.</p> <p>Tutkimuksessa tarkastellaan myös murteen alueellisia ja sosiaalisia eroja. Kyselyssä tiedusteltiin mahdollisia eroja Kaustisen ja Halsuan sekä Etelä-Pohjanmaan murteeseen. Vastaajat ovat löytäneet eroja niin Vetelin sisällä eri kylien välillä kuin naapurikuntienkin välillä, vaikka Kaustinen ja Halsua kuuluvat Vetelin kanssa samaan murreryhmään. Lähes kaikki vastaajat löysivät eroja Vetelin murteen ja Etelä-Pohjanmaan murteen väliltä.</p> <p>Kuten muissakin sosiolingvistisissä tutkimuksissa myös tässä havaittiin murteen käytössä olevan sosiaalisia eroja. Vastaajat ovat havainneet olevan eroja niin miesten kuin naisten ja nuorten ja vanhojen puheessa. Miehet ja vanhat ihmiset todettiin murteellisemmiksi kuin naiset ja nuoret. Nuorten puheeseen kerrottiin tulleen vaikutteita muista murteista, kirjakielestä ja slangista. Tutkimuksessa huomiota on kiinnitetty myös murteen tilanteiseen käyttöön.</p> <p>Tutkimuksessa on pohdittu myös murteen ja identiteetin yhteyttä. Alue- ja murretietoisuuden pohjalta voidaan tehdä päätelmiä ihmisten identiteetistä. Kaiken kaikkiaan veteliläisten asenteiden murrettaan ja murteita kohtaan voidaan todeta olevan erittäin positiivisia.</p>	
Asiasanat asenne, murre, paikallisidentiteetti, sosiolingvistiikka	
Säilytyspaikka Kielten laitos	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. Johdanto	2
1.1. Tutkimustehtävä ja -aineisto	2
1.2. Vetelin murremaantieteellisestä sijainnista	5
1.3. Asennetutkimuksesta	8
1.4. Paikallisidentiteetti ja murre	10
2. Veteliläisten suhde kieleen ja murteeseen	13
2.1. Oman kielen määrittely	13
2.2. Vetelin murteen tuntomerkit	16
2.3. Sanat ja sanonnat	21
2.4. Suhde kirjakieleen ja kielen tilanteinen vaihtelu	23
3. Murteen alueelliset ja sosiaaliset erot	31
3.1. Kylät	31
3.2. Kaustinen ja Halsua	33
3.3. Etelä-Pohjanmaa	37
3.4. Nuorten ja vanhojen käsityksiä eri-ikäisten kielestä	41
3.5. Käsityksiä miesten ja naisten kielestä	48
4. Murteen säilyminen	52
4.1. Murreasenteet	52
4.2. Paikallisidentiteetti	56
5. Vastausten vuorovaikutuksellisuus	59
6. Päättäntö	63
Lähteet	66
Liitteet	69

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävä ja -aineisto

Tarkastelen työssäni veteliläisten asenteita omaa murrettaan kohtaan. Veteli sijaitsee Keski-Pohjanmaalla ja muodostaa naapurikuntiansa Halsuan ja Kaustisen kanssa oman murrekolmionsa, jonka murre poikkeaa muista keskipohjalaisista murteista. Yritän selvittää veteliläisten murrekäsitteitä myös laajemmin. Millaisena he näkevät Vetelin murteen aseman muiden murteiden joukossa? Tarkoitukseni on saada selville, millainen on veteliläisten murretietoisuus, kuinka he ovat osanneet poimia ja nimetä oman murteensa tunnuspiirteet ja erottavatko he sen naapurimurteista. Tarkastelen työssäni myös murteen säilymistä ja sen säilyttämistä. Luon jonkinlaista katsausta siihen, mitkä murrepiirteet ovat säilyneet ja mitkä ovat väistymässä. Yritän selvittää, onko sukupuolella tai iällä vaikutusta murteen käyttöön. Tutkimuksessani yritän myös tarkastella paikallisidentiteetin ja murreasenteiden yhteyttä. Vaikuttaako murre ja sen puhuminen paikallisidentiteetin muodostumiseen? Jos vastaus on kyllä, niin millä tavalla?

Tutkimuksen aineisto on kerätty kyselylomakkeella (ks. liitettä 1). Pääosa vastauksista on kerätty loka-marraskuussa vuonna 1999, ja täydennystä kylä- ja ikäkaumaan on tehty samaa lomaketta käyttäen keväällä 2001. Vastaajina on kaikkiaan 49 eri-ikäistä veteliläistä kahdeksalta kylältä. Taulukossa 1 on esitelty vastaajien ikä- ja sukupuolijakauma.

Taulukko 1. Vastaajien ikä- ja sukupuolijakauma

Ikä (vuotta)	Naiset	Miehet	Yhteensä
15—20	5	3	8
21—30	5	3	8
31—40	3	2	5
41—50	5	6	11
51—60	3	1	4
61—70	4	4	8
71—	2	3	5
Yhteensä	27	22	49

Vastaajista naisia on 27 ja miehiä 22. Nuorin vastaajista on 15-vuotias tyttö ja vanhin 78-vuotias mies. Ryhmät eivät ole aivan tasaiset, vaan 41—50-vuotiaita on eniten ja 51—60-vuotiaita vähiten. Kahdeksan vastaajaa, joista viisi on naisia ja kolme miehiä, on syntynyt muualla kuin Vetelissä. Naiset ovat syntyneet Espoossa, Evijärvellä, Kaarellassa, Lappajärvellä ja Ruotsinpyhtäällä, ja he ovat muuttaneet Veteliin 11—40 vuotta sitten. Miehet ovat syntyisin Halsualta, Helsingistä ja Lohtajalta, ja he ovat asuneet Vetelissä 12—29 vuotta.

Halusin vastaajia mahdollisimman monesta Vetelin kylästä, jotta mahdolliset kylienväliset murre-erot tulisivat esiin. Patana, Pulkkinen, Kalliojärvi, Isokylä ja Räyrinki sijaitsevat niin sanotussa Vetelin Ylipäässä eli eteläosassa. Osa näistä kylistä on kosketuksissa savolaiskiilan murrealueeseen. Sillanpää on lähellä Halsuaa, ja Lammasoja sekä Tunkkari ovat Vetelin keskustan ja Kaustisen läheisyydessä. (ks. liitettä 2). Taulukossa 2 näkyvät vastaajien määrät kylittäin.

Taulukko 2. Vastaajien määrä kylittäin

Kylät	Naiset	Miehet	Yhteensä
Patana (P)	13	13	26
Isokylä (I)	4	2	6
Tunkkari (T)	4	2	6
Pulkkinen (Pu)	0	3	3
Räyrinki (R)	2	1	3
Kalliojärvi (K)	2	0	2
Lammasoja (L)	2	0	2
Sillanpää (S)	0	1	1
Yhteensä	27	22	49

Täydentäessäni kyläjakaumaa sain tutkimukseeni mukaan Kalliojärven ja Pulkkinen kylät. Näiltä kyliltä ei aikaisemmin keräämässäni aineistossa ollut lainkaan vastaajia. Tarkoitukseni oli saada enemmän vastaajia Lammasojalta, Sillanpäästä ja Räyringistä, mutta sain vain yhden vastauksen Räyringistä ja kaksi Isostakylästä.

11 naisvastaajaa on asunut kahdessa tai useammassa Vetelin kylässä. Kaikki Vetelissä syntyneet miehet sen sijaan ovat asuneet vain yhdessä kylässä ja muualta muuttaneetkin ovat pysyneet asukkaina siinä kylässä, jonne ovat asettuneet. Naiset ovat muuttaneet Vetelissä kylästä toiseen todennäköisesti avioliiton myötä tai työn takia. Miehet ovat pysyneet synnyinkylässään ja monet ovat jatkaneet asumista kotitilallaan, sillä monet vastaajistani ovat ammatiltaan maanviljelijöitä. En tiedustellut kyselylomakkeessa vastaajien ammatteja, mutta kyselyjä tehdessäni en voinut välttyä tekemästä huomioita vastaajien elinkeinoista.

Vuodelta 1999 olevat vastaukset olen kerännyt kiertämällä talosta taloon etsien eri-ikäisiä veteliläisiä, jotka olivat halukkaita vastaamaan kyselyyn. Vastaajien ei tarvinnut olla syntyperäisiä veteliläisiä, vaan ainoa kriteeri oli, että he olivat vastaushetkellä veteliläisiä. Vastaajat saivat täyttää lomakkeet itse ja vastata kyselyyn välittömästi vierailun aikana. Osa vastaajista ei halunnut tai voinut kirjoittaa itse vastauksia, joten kirjoitin vastaukset heidän sanelunsa perusteella. Olen käyttänyt näitä vastauksia esimerkkeinä yhtä lailla kuin muitakin.

Osalla vastaajista oli kyselytilanteessa kiire: he saivat vastata kyselyyn esimerkiksi illalla, ja kävin noutamassa vastaukset seuraavana päivänä. Monessa tapauksessa juuri näissä vastauksissa, joita on saatu miettiä pidemmän aikaa, on pohdittu asioita hieman syvällisemmin kuin vierailun yhteydessä annetuissa vastauksissa. Muutamista vastaajista huomasin, että he oikeasti kiinnostuivat tutkimuksestani ja keskittyivät miettimään vastauksiaan enemmän kuin sellaiset, jotka vain minua miellyttääkseen vastailivat kysymyksiin. Eräät vastaajat pyysivät minua myöhemmin kertomaan tutkimuksen tuloksista ja myös siitä, oliko heidän vastauksistaan hyötyä. Tämäkin osoittaa heidän tunteneen mielenkiintoa tutkimusta kohtaan.

Henkilökohtaisesti tehdyissä kyselyissä on hyvänä puolena, että kyselyyn vastaamisen aikana tuli esille muutakin aiheeseen liittyvää tietoa. Patanalaisten vastaajien runsaan määrän selittänee, että aloitin kyselyiden tekemisen sieltä, ja taloissahan vierähti yllättävän paljon aikaa. Näin ollen muilta kyliltä on vähemmän vastaajia, koska aikaa kyselyiden tekemiseen olisi pitänyt varata enemmän kuin yksi pidennetty viikonloppu.

Keväällä 2001 tehdyt täydennyskyselyt on toteutettu siten, että mietin yhdessä vanhempieni kanssa sopivan ikäisiä vastaajia kylistä, joita halusin mukaan tutkimukseen. Tarkoitukseni oli saada täydennettyä ikäjakaumaa tasapuolisemmaksi, koska aineistossani oli naisia enemmän kuin miehiä ja tietyistä ikäryhmistä puuttui vastaajia. Vein henkilökohtaisesti kyselylomakkeet ja palautusosoitteella varustetun kirjekuoren valituille henkilöille ja annoin ohjeita lomakkeen täyttämiseen. Vastaajien tuli lähettää täytetyt lomakkeet minulle, mutta sain vastauksia vain vähän.

Jätin lomakkeita 20 vastaajaehdokkaalle, mutta täytettyjä lomakkeita palautettiin vain kahdeksan. Pyrkimykseni oli saada joka ikäryhmään noin kahdeksan vastaajaa. Tällöin uusia vastaajia olisi tarvittu 18 (ks. taulukkoa 1). Ikäryhmien täydentäminen onnistui ainoastaan 61—70-vuotiaiden osalta. Tasoitusta sain myös 51—60-vuotiaiden ryhmään. Täydennyskyselyissä olisi pitänyt käyttää samaa keräämismenetelmää kuin aikaisemminkin, jotta olisin saanut mieleiseni aineiston, mutta ajan säästämissä päädyin edellä mainittuun menetelmään.

Olen käyttänyt epävirallisena aineistona myös muistiinpanoja ja havaintoja, joita olen tehnyt veteliläisten kanssa käymistäni ja kuulemistani murreta ja yleensä kieltä käsittelevistä keskusteluista. Muutamia aiheeseen liittyviä juttuja ja gallupeja, joita olen löytänyt paikallislehti Perhonjokilaaksosta, olen käyttänyt myös analyysini tukena. En ole myöskään halunnut unohtaa omaa asemaani murteenpuhujana ja asiantuntijana, joten pidän myös omia tietojani relevantteina tutkimuksen kannalta. Esimerkivastausten perässä on suluissa mainittu vastaajan sukupuoli (M/N), ikä, sekä kylän alkukirjain.

1.2. Vetelin murremaantieteellisestä sijainnista

Vetelin kunta on perustettu vuonna 1860, ja asukkaita Vetelissä on 3996. Kuten seuraavasta asetelmasta käy ilmi, kunnan elinkeinorakenteessa palvelut ovat ensimmäisellä sijalla.

Vetelin elinkeinorakenne

Palvelut	43,1 %
Maa- ja metsätalous	32,2 %
Jalostus	21,7 %
Muut	2,9 %

Vetelissä sijaitsee esimerkiksi Tunkkarin terveydenhuollon kuntayhtymän terveystakeskus, joka on yhteinen Halsuan ja Kaustisen kanssa. Muita tärkeitä palveluja ovat koulut, kuten Vetelin lukio ja Keski-Pohjanmaan maaseutuakatemia eli entinen Vetelin kotitalous- ja metsäoppilaitos. Maa- ja metsätalouden osuus on elinkeinoista toiseksi suurin, joten perustuotantoa harjoitetaan Vetelissä vielä sinnikkäästi. Kolmantena olevan jalostuksen piiriin kuuluu muun muassa puun jatkojalostukseen erikoistuneita yrityksiä. Vetelin tärkein teollisuusyritys Jaro Oy lukeutuu elinkeinorakenteessa kohtaan ”muut”. (Veteli 2002.)

Veteli muodostaa yhdessä naapurikuntiensa Halsuan ja Kaustisen kanssa oman murrekolmion Keski-Pohjanmaan eteläkärkeen. Veteli, Halsua, Kaustinen ja Perho kuuluvat Perhonjokilaaksoon, mutta Perhossa ei kuitenkaan puhuta samaa murretta kuin muissa Perhonjokilaakson kunnissa. Tämän vuoksi murretta ei nimitetä Perhonjokilaakson murteeksi vaan yleensä Keski-Pohjanmaan Vetelin murreryhmäksi.

Vetelin murreryhmä kuuluu keskipohjalaisiin murteisiin, mutta murteessa on enemmän yhtäläisyyksiä eteläpohjalaisten murteiden kuin keskipohjalaisten kanssa. Vetelin alue on kuulunut aikaisemmin Etelä-Pohjanmaahan, mutta savolaisasutuksen levitessä Pohjanmaalle se on erottautunut Etelä-Pohjanmaasta ja liittynyt Keski-Pohjanmaahan. (Kettunen 1930: 75; Laitinen 2000: 15—16.) Nykyään Vetelin alue kuuluu hyvin kiinteästi Keski-Pohjanmaahan ja ihmiset tuntevat itsensä keskipohjalaisiksi. Ero Etelä-Pohjanmaahan on selvä, ja kaupunkiasiat hoidetaan mieluummin Kokkolassa kuin Etelä-Pohjanmaalla Seinäjoella, vaikka välimatka ei ole sinne paljon pitempi kuin Kokkolaan.

Vetelin alueen yhteyksiä Etelä-Pohjanmaahan on perusteltu etenkin yleiskielisen d :n vastineella r , joka on Vetelin murteessa sama kuin eteläpohjalaisissa murteissa. Tämä piirre myös erottaa Vetelin murrealueen parhaiten muista keskipohjalaisista

murteista, joissa *d*:tä vastaa *j*. Vokaalienvälinen *h* on säilynyt hyvin niin eteläpohjalaisissa murteissa kuin Vetelin murteessakin. Tätä pidetäänkin toisena yhdistävänä tekijänä Etelä-Pohjanmaan ja Vetelin murrealueen välillä. *h* ei ole säilynyt muissa keskipohjalaisissa murteissa, mutta esimerkiksi Peräpohjolassa *h*:n edustus on hyvin samanlainen kuin Vetelissä: *menhän, lamphat, kaivhon*. (Kettunen 1930: 75; Laitinen 2000: 16.)

Vetelin ryhmän murteeseen on tullut vaikutteita eteläpohjalaisten murteiden lisäksi ruotsin kielestä, sillä ruotsinkielinen alue on varsin lähellä Veteliä. Eräs Vetelin kylä sijaitsee aivan Vetelin ja Kruunupyyn rajalla niin, että kieli- ja kuntaraja kulkee keskellä kylää. Tästä huolimatta raja on erittäin jyrkkä ja naapuritaloissa saateen puhua toisessa suomea ja toisessa ruotsia. Ruotsin kielen vaikutus näkyy Vetelin murteessa ennen kaikkea sanastossa lainasanoina. Esimerkiksi *nästyyki* ja *hantuuki* ovat vielä käyttökelpoisia sanoja nenä- ja pyyheliinoista puhuttaessa. Sananalkuiset konsonanttityhtymät sekä *f*:n runsas käyttö ovat myös ruotsin kielen vaikutusta. *f* esiintyy Vetelin murteessa sekä sanan alussa että sanan keskellä, kuten sanoissa *fiili* ‘viili’ ja *kaffi* ‘kahvi’, muistutuksena ruotsin kielestä. (Laitinen 2000: 18.)

Etelä- ja keskipohjalaisten murteiden välissä oleva niin sanottu savolaiskiila tuo myös oman lisänsä murteeseen. Vetelin naapuripitäjistä Evijärvi, Lappajärvi ja Vimpeli kuuluvat tämän savolaisen siirtymämurteiston alueeseen. Varsinkin nykypuhekieleen savolaiskiilalla näyttää olevan suuri vaikutus. Erityisesti *ts*-yhtymän edustus *ht* : *t* (*mehtä* : *meiän*) on kasvattanut suosiotaan veteliläisten nuorten puheessa (ks. lukua 3.4). Myös Vetelin murteessa säilyneen *h*:n kato nuorison puheessa selittyyneen savolaisella vaikutuksella. Savolaisten siirtymämurteiden suuri vaikutus johtuu Vetelissä todennäköisesti siitä, että puolisoita on otettu oman murrealueen ulkopuolelta.

Vetelin murteeseen on tullut sanoja myös muista kielistä kuten englannista ja venäjämästä. Englannin sanat ovat tuontitavaraa pohjalaisten 1900-luvun alussa tekemiltä Amerikan matkoilta ja venäjänkielisiä sanoja on tullut murteeseen sotien aikana sotilaitten ja sotilasslangin välityksellä. Kasso isse -murre-sanakirjassa (2000), jonka ovat kustantaneet Vetelin, Halsuan ja Kaustisen kotiseutuyhdistykset ja aineiston koonneet paikalliset murteen harrastajat, on mainittu komennot *nalijavoo* ‘olalle vie’ ja *napravoo* ‘jalalle vie’ (s.v. *nalijavoo*, *napravoo*, *smirnaa*), jotka ovat peräisin venäjän kielen sanoista *nalevo* ‘vasemmalle’ ja *napravo* ‘oikealle’. *Seisoa smirnaa* tarkoittaa asen-

nossa seisomista, ja se tulee venäjän sanasta *smirno*. Englantilaisia lainasanoja ovat esimerkiksi *nettain* ‘solmio’, joka on muotoutunut englannin sanasta *necktie* (kneek tie). *Taipperinneula* ‘hakaneula’ taas tulee amerikanenglannin sanasta *diaper* ‘vaippa’, koska hakaneulaa on käytetty entisaikoina vaippojen kiinnitykseen (Mt. s.v. *nettain*, *taipperinneula*).

1.3. Asennetutkimuksesta

1950-luvun lopulla kielentutkijat alkoivat kiinnittää huomiota kielen yhteiskunnalliseen merkitykseen. Puhujan sosiaalinen tausta ja kielenkäyttötilanteet alettiin huomioida kieleen vaikuttavina tekijöinä. **Sosiolingvistiikka** sai alkunsa 1960-luvun alussa, kun amerikkalainen William Labov sovelsi tutkimuksissaan sosiaalista ryhmittelytapaa informanttien valintaan ja kielellisten varianttien analysointiin. Tuloksista kävi ilmi, että kielen vaihtelu on sidoksissa kielenulkoisiin seikkoihin. Sosiolingvistiikasta muodostui näin kielitieteen uusi haara, joka tutkii kieltä sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. (Mielikäinen 1980: 7—8.)

1960-luvulla alettiin tutkia kielen käyttäjiin ja kieleen liittyviä asenteita, kun Lambert kollegoineen tutki kanadalaisten suhtautumista englannin ja ranskan kieliin ja niiden puhujiin. Tutkimuksessa selvisi, että tapa, jolla puhumme, vaikuttaa ihmisten meistä muodostamaan ensivaikutelmaan. Tutkimuksen pääpaino oli pitkään kaksikielisten tilanteisessa kielenkäytössä. 1970- ja 1980-luvuilla asennetutkimuksia alettiin tehdä ympäri maailmaa, mutta yhä edelleen keskityttiin tutkimaan eri kieliin liittyviä asenteita useampikielisisillä alueilla. Vähitellen mukaan tulivat myös saman kielen eri muotoihin liittyvät tutkimukset. (Paavola 1987: 2; Kalaja 1999: 46.)

Laajamittainen suomalainen tutkimushanke oli vuonna 1975 käynnistynyt Nykysuomalaisen puhekielen murros -projekti, jonka vetäjänä toimi Heikki Paunonen. Hankkeen tavoitteina oli selvittää puhesuomessa meneillään olleen muutosprosessin luonnetta, aluemurteiden vaikutusta toisiinsa, julkisen kielen vaikutusta murre-eroihin, kielenkäytön ilmentämiä tilannevaihteluita ja asenteiden vaikutusta. (Paunonen 1976: 11—13; Mielikäinen 1980: 19—20.)

Myöhemmin Suomessa tehdyt asennetutkimukset pohjautuvat Nykysuomalaisen puhekielen murros -projektiin (Nuolijärvi 1986a: 13—14). Muuttuvassa yhteiskunnassa kielikin muuttuu, ja sitä on syytä tarkastella ulkoisten muuttujien avulla. Ikä, sukupuoli, koulutus ja asuinpaikka vaikuttavat kieleen ja sen käyttöön. Nämä seikat vaikuttavat myös kielellisiin asenteisiin, vaikka epäsuorasti.

Mitä kielellisellä asenteella sitten tarkoitetaan? Sosiolingvistit ovat tavallisesti tarkoittaneet asenteella mielipiteitä kielestä ja sen käyttäjistä (Paavola 1987: 9). Hirsjärvi (1983 s.v. *asenne*) määrittelee asenteen taipumukseksi ”arvioida jotakin objektia, symbolia tai aspektia myönteisyyden ja kielteisyyden ulottuvuudella”. Asenne ei ole selkeästi mitattavissa tai havaittavissa, vaan se on oletettu käsite, joka toimii välittäjänä ärsykkeen ja reaktion välillä. Asenne on valmius käyttäytymiseen. (Deprez & Persoons 1987: 125.) Asenteen ja mielipiteen välille ei ole yleensä tutkimuksissa tehty suurta eroa. Mielipiteen ja asenteen ero on häilyvä, koska voitaisiin sanoa, että mielipiteet ovat ilmiäntuivia asenteita, mutta toisaalta asenteet rakentuvat mielipiteistä. (Vrt. Paavola 1987: 10; Pälli 1999: 124.)

Asenne-käsitteen on ajateltu koostuvan kolmesta komponentista: **kognitiivisesta**, **evaluatiivisesta** ja **konatiivisesta** komponentista. Kognitiiviseen komponenttiin sisältyvät kaikki tiedot ja käsitykset kohteesta, johon reagoimme. Nämä tiedot koostuvat uskomuksista. Evaluatiivinen komponentti on komponenteista keskeisin. Sen avulla arvioimme ja arvotamme kohteen. Evaluatiiviseen komponenttiin liittyy myös tunteellisia arvoja, mutta joskus affektiivinen ulottuvuus on erotettu omaksi komponenttikseen. Kognitiivinen ja evaluatiivinen komponentti määrittävät yhdessä konatiivisen komponentin, eli toimintavalmiuden. Konatiivinen komponentti on siis näkyvää reagoimista kohteeseen ja taipumusta käyttäytyä tietyllä tavalla. (Deprez & Persoons 1987: 125; Pälli 1999: 125—126; Hirsjärvi 1983 s.v. *asenne*.)

Asenne ei ole siis aivan yksinkertainen asia, vaan se rakentuu monien tekijöiden summasta. Kielellisiä asenteita tutkittaessa on oletettava, että tutkittavilla henkilöillä on tietoa kielestä tai kielen piirteestä, esimerkiksi murteesta. Näiden tietojen pohjalta murteita arvotetaan joko miellyttäväksi, rumiksi, kauniiksi, humoristiseksi ja niin edelleen. Tiedot ja arvot vaikuttavat lopulta murteen käyttöön: puhutaanko sitä jatkuvasti, tietyille henkilöille vai tietyissä tilanteissa. Tässä tutkimuksessa on pyritty

huomioimaan kaikki komponentit, jotta niiden perusteella voitaisiin päätellä, millaisia asenteita veteliläisillä on murteestaan.

Viime vuosikymmeninä käytetyt ja edellä mainitut määritelmät kielellisistä asenteista ovat **mentalistisia**. 1980-luvulta lähtien mentalistista lähtökohtaa on alettu kritisoida, koska mentalistisilla tutkimusmenetelmillä, kuten haastatteluilla, kyselyillä tai kokeilla, ei ole päästy kiinni todellisiin kielellisiin asenteisiin. Tutkimuksen näkökulma tulisikin kohdistaa asenteiden ilmaisemiseen **diskursiivisena toimintana**, jolloin asenteet määriteltäisiin sosiaalisesti. (Kalaja 1999: 47, 49, 62; Pälli 1999: 125, 127.)

Asenteita tuotetaan kielessä. Ne syntyvät ja muokkautuvat vuorovaikutuksessa, eivätkä ne ole niin vakaita kuin aikaisemmin on oletettu. Asenteet saattavat vaihdella tilanteittain ja jopa saman tilanteen aikana riippuen siitä, kenen kanssa keskustellaan. Asenne on diskurssissa tuotettu tai diskurssin tuottama positio, joka rakentuu suhteessa kilpaileviin positioihin. Kielellisten asenteiden tutkimiseen onkin suositeltu diskurssianalyysia, joka kohdistuu nimenomaan kieleen. Asenteiden ei oleteta myöskään vaikuttavan ihmisten käyttäytymiseen yhtä suoraviivaisesti kuin mentalistisessa näkökulmassa on esitetty. (Kalaja 1996: 209; 1999: 63—63; Pälli 1999: 127—128.)

Diskurssianalyttiseen kieli-asenteiden tutkimiseen sopivat aineistoksi parhaiten arkipäivän keskustelut ja kirjoitukset (Kalaja 1999: 64). Tutkimukseni on luonteeltaan perinteinen kysely, mutta siitä huolimatta aion tarkastella aineistoa myös vuorovaikutuksen kannalta. Ovathan kysymykset olleet avoimia, ja mahdollisuus omille mielipiteille annettiin kyselyn lopussa olevassa kohdassa ”Mitä muuta haluaisit sanoa”.

1.4. Paikallisidentiteetti ja murre

Kaikilla ihmisillä lienee tarve kuulua johonkin ryhmään, johon voi samastua ja jonka arvot ja historian voi tuntea omakseen. Vaikka yhteiskunnallinen kehitys on tuonut valinnanvapautta, ihmiset valitsevat yhä edelleen identifioitumiskohteekseen sen ryhmän, josta ovat peräisin. Tätä ryhmää voisi nimittää heimoksi, joka perinteisesti liitetään johonkin maakuntaan. Identifioitumalla eli samastumalla tällaiseen vakaaseen ryhmään

ihminen saa itselleen juuret, hän voi tuntea ylpeyttä omasta kotiseudustaan ja alkupe-
rästään. Alueellisen ulottuvuuden ei tarvitse välttämättä olla näkyvää, vaan se voi olla
myös kuuluvaa. Ihminen voi identifioitua alueeseen myös murteen perusteella. (Ks.
Dufva ym. 1993: 39; Paasi 1984: 62—63.)

Identiteetillä tarkoitetaan ominta olemusta, ominaislaatua tai yksilöllisyyttä (PS s.v. *identiteetti*). Murretta voi pitää osana identiteettiä jo siitäkin syystä, että se on ihmisen omin ja läheisin kielimuoto. Ensimmäiseksi kielekseen lapsi oppii yleensä ympäristön ja läheisten puhuman murteen. Jo **murre** sanana pitää sisällään tietyn arvotuksen: oma kieli on puhdasta, mutta muut murtavat sitä. Murteesta voi päätellä vielä nykyäänkin useasti puhujan kotiseudun, mutta se ilmaisee myös eri kulttuuriympäristöissä erilaisia kokemuksia, arvojärjestelmiä ja asenteita. (Mielikäinen 1987: 17.)

Oman identiteetin muodostumiseen vaikuttaa myös niin sanottu aluetietoisuus, jonka yksi osa on muiden erottaminen omasta ryhmästä. Alueellisen tietoisuuden ja kielen suhteista kertovat esimerkiksi kaskut ja murrematkimukset. Niissä on yleensä tehty pilaa naapurimurteen huvittavana pidetystä erikoispiirteistä, joita omassa murteessa ei esiinny. Yleensä matkimukset ovat hyväntahtoisia, eikä niillä haluta loukata erilaisen murteen puhujaa. Mitä lähempänä naapureiden murre on ollut omaa murretta, sitä helpommin sen erot on huomattu ja niistä on pilailtu. (Mielikäinen 1987: 17; Punttila 1998: 7.)

Tavallisen kansan havainnot murteesta ovat tutkimuskohteina **kansandialektologiassa**, joka on **kansanlingvistiikan** osa-alue. Sen avulla on tehty tutkimuksia siitä, millaisia käsityksiä kansalla on murteista ja kuinka hyvin he tunnistavat ja erottavat niitä. Alkunsa tutkimussuunta sai jo 1940-luvulla Hollannissa, ja se levisi sieltä myöhemmin Japaniin ja Yhdysvaltoihin. Kansandialektologiaa käytettiin aluksi aluemurteiden ryhmittelyn apukeinona, mutta myöhemmin sitä on alettu hyödyntää kielellisten asenteiden tutkimuksessa. Kun kielenkäyttäjiltä tiedustellaan esimerkiksi, millaisia mielikuvia murteet heissä herättävät tai missä päin maata puhutaan miellyttävintä murretta, tarkentuu tieto stereotyyppisistä murrekäsityksistä, ja samalla saadaan selville syitä aluemurteiden arvostusten eroista. (Palander 2000: 440—441; 2001: 147—148.)

Kun tiedetään, kuinka ihmiset tunnistavat eri murteita ja arvottavat niitä, voidaan samalla tehdä päätelmiä siitä, millaisia murreasenteita heillä on, tuntevatko he

jonkin murteen omakseen ja vaikuttaako se heidän identiteettiinsä. Ympäristö on oleellinen osa identiteettiä. Identiteetti on samanlainen liukuvarajainen käsite kuin kulttuuri tai mentaliteetti. Näille käsitteille on tyypillistä, että niillä pyritään kokoamaan heterogeenisiä, mutta jollakin tapaa toistensa piiriin kuuluvia ilmiöitä. Identiteetin ja yleensä kulttuurin lähtökohtana voidaan pitää erottautumista muista, siis eräänlaisen toiseuden havaitsemista. Toiseus ei ole mikään uusi käsite, vaan ihmiskunnan historia ja kulttuuriperimä ovat täynnä esimerkkejä siitä, kuinka asioita ja ilmiöitä on jaoteltu. Toinen tai toiseus on aina vastakohta itselle, mutta toinen ei välttämättä hahmota tai tunnista tätä eroa. Alueellisten kokonaisuuksien erottelussa fyysisten rajojen merkitys korostuu, vaikka meidän ja toisen väliset rajat ovat ennen kaikkea sosiaalisen erottelun välineitä. Alueellisten yhteisöjen tapauksessa käsitys toisesta perustuu omakohtaiseen kokemukseen, mutta kollektiivisilla representaatioilla on merkittävä osa toiseuden hahmottamisessa. (Knuutila & Paasi 1995: 38, 40—42, 44.)

Suomessa on viime vuosina tapahtunut monenlaisia hallinnollisia muutoksia, joiden voisi ajatella vaikuttaneen alueellisen tietoisuuden ja identiteetin nousuun. Vanhan läänijaon uudistamisen myötä Suomen sisäiset hallintoalueet laajenivat, ja Suomen liittyttyä Euroopan unioniin koko valtion hallinnon asema muuttui. Vaikka halu laajempaan alueelliseen itsehallintoon nousi 1990-luvun aikana ja murteet tekivät uutta tulemistaan sarjakuvien ja sanakirjojen muodossa, ei näitä ilmiöitä ole Alasuutarin mukaan (1999: 164—165) syytä pitää alueellisen identiteetin elpymisen osoituksena, vaan osana keskustelua, jossa kamppaillaan kansallisista arvostuksista. Tutkimuksessani yritän selvittää, pitääkö Alasuutarin väite paikkaansa.

2. VETELILÄISTEN SUHDE KIELEEN JA MURTEESEEN

2.1. Oman kielen määrittely

Kyselyn ensimmäisessä kohdassa vastaajien täytyi kertoa, millaista kieltä he omasta mielestään puhuvat. Vain yksi vastaaja oli jättänyt vastaamatta kysymykseen, muut olivat antaneet kielestään joko laajoja tai hiukan suppeampia määritelmiä. 25 vastaajaa sanoi puhuvansa lähes yksinomaan murretta, heistä 14 miestä ja 11 naista. 18 vastaajaa osasi nimittää murrettaan **Vetelin murteeksi**, mutta sitä kutsuttiin myös **Perhonjokilaakson murteeksi**. Muutama vastaaja sanoi puhuvansa vain **murretta**.

Kahdeksan vastaajaa kertoi puhuvansa sekä **yleis-** tai **puhekieltä** että murretta. Omaa kieltä nimitettiin myös **sekakieleksi**, **sekamurteeksi** tai **kaikenlaiseksi**. Kuten taulukosta 3 näkyy, naiset määrittelivät kielensä yleiskielisemmäksi kuin miehet, joista enemmistö kertoi puhuvansa murretta. Mitä sitten tarkoitetaan termillä yleiskieli? Se voidaan määritellä puhutuksi tai kirjoitetuksi kieleksi, joka on hyväksytyjen normien mukaista ja johon kielenohjailu ja normittamispyrkimykset yleensä kohdistuvat (Ikola 1972: 18—19).

Taulukko 3. Miesten ja naisten määritelmät omasta kielestä.

	Naiset		Miehet		Yhteensä	
	f	%	f	%	f	%
Murre	11	41	14	64	25	51
Yleiskieli + murre	9	33	4	18	13	27
Sekamurre	2	7	2	9	4	8
Puhekieli	3	11	0	0	3	6
Muut	2	7	2	9	4	8
Yhteensä	27	100	22	100	49	100

Yhden vastaajan äidinkieli on ruotsi, mutta suomea hän kertoi puhuvansa veteliläisittäin, koska on asunut Vetelissä jo 20 vuotta. Äidinkielellään hän puhuu

Kaarlelan murretta, joten häntäkin voidaan pitää murteenpuhujana. 64-vuotias mies totesi ytimekkäästi puhuvansa *selvää suomea*, ja 17-vuotias tyttö määritteli kielensä *normaaliksi*. ”Normaalin kielen” voisi ajatella olevan tässä tapauksessa nuorison puhekieltä, johon on tullut vaikutteita muista murteista ja slangista (ks. lukua 2).

Nuoria, alle 30-vuotiaita vastaajia on kaikkiaan 16, heistä 6 miestä ja 10 naista. Kymmenen nuorta kertoi käyttävänsä puhekieltä tai sekamurretta. Viisi nuorta, joista kolme oli miehiä (17—18-vuotiaita), sanoi puhuvansa suurimmaksi osaksi murretta. Miehet osoittautuvat siis myös nuorina hieman murteellisemmiksi kuin naiset. Myös tutkimuksissa on havaittu, että opiskelijamiehet ovat useimmissa tapauksissa murteellisempia kuin opiskelijanaiset. Opiskelijoilla erot näkyvät parhaiten säilyneissä murrepiirteissä, mutta joidenkin murrepiirteiden säilyttäjinä naiset ovat miehiä aktiivisempia. (Mielikäinen 1981: 99—100.)

Aika tavallista suomea, jonkin verran murretta eli jonkinlaista sekakieltä. (M25T)

Sujuvaa puhekieltä, eli murretta ja kirjakieltä sekaisin. Omasta mielestäni en mitenkään korosta Vetelin murretta. (N22P)

Kavereiden ja tuttujen keskuudessa puhekieltä. Käytän paljon elekieltä, teitittelen erittäin harvoin. (N19P)

Osa nuorista oli myös analysoinut tarkemmin omaa puhettaan. 22-vuotias nainen kirjoitti puhuvansa osittain murretta, mutta ei tietoisesti korosta sitä. Tämä kertoo ehkä halusta mukautua yleiseen puhekielisyyteen, mikä on naisten puheelle ominainen piirre. (Ks. esim. Mielikäinen 1988.) 19-vuotias nainen on vastauksessaan eritellyt puhetilanteiden merkitystä ja sanoi puhuvansa kavereiden kanssa puhekieltä. Seuraavan kysymyksen yhteydessä (Puhutko koskaan kirjakieltä?) hän kertoo puhuvansa kirjakieltä vanhemmille ja tuntemattomille ihmisille. Vastaaja tuo esille myös kaksi muuta mielenkiintoista asiaa: elekielen ja teitittelyn harvinaisuuden. Hän on halunnut nostaa nonverbaalisen viestinnän, elekielen, osaksi omaa kieltään. Mielestäni tämä osoittaa, että vastaajalla on hyvin laaja ja kokonaisvaltainen kielikäsitelmä. Teitittely ja sen vähenevä käyttö kertovat puhekulttuurin muutoksista ja kulttuurista laajemminkin.

Muutamissa vastauksissa oli mainittu perheen ja lähipiirin vaikutus kieleen. Vanhempien tai puolison ollessa kotoisin muualta kieleen tulee piirteitä myös muista murteista. Eräs vastaaja sanoi, että hänen puheensa seassa on eteläpohjalaisia sanoja. Toinen vastaaja kertoi huomaavansa puhuvan oululaisittain. Nämä vastaajat eivät olleet antaneet vihjeitä siitä, mistä murteellisuudet ovat peräisin, mutta on mahdollista, että heillä on ystäviä tai sukulaisia kyseisillä murrealueilla ja vaikutteet on saatu heiltä.

Lähes puhdasta Vetelin murretta. Tosin se ei lapsuuskodissani ollut ihan terävintä, johtuen savolaisesta äidistäni. (N68I)

Enimmäkseen Vetelin murretta, voi olla vähän vaikutteita isältä, joka oli asunut nuoruutensa Oulussa mutta sukujuuriltaan oli lähtöisin Humppilan seudulta. (N47P)

Liitteessä 3 olevassa jatkumossa vastaajat on jaoteltu sen mukaan, millaista kieltä he itse määrittivät puhuvansa. Jatkumosta puuttuvat äidinkielenään ruotsia puhuva vastaaja sekä yksi vastaamatta jättänyt. Samoin kielensä määritelleet on järjestetty ikäjärjestykseen nuorimmasta alkaen ja naiset on merkitty ennen miehiä. Jatkumossa ensimmäisenä oleva vastaaja ei siis ole murteellisin. Pelkkien kyselylomakevastausten perusteella ei voi sanoa, kuka vastaajista on murteellisin ja kuka yleiskielisin, mutta nuorten vastaajien määrä jatkumon loppupäässä on suurempi kuin alkupuolella (ks. myös taulukkoa 4). He määrittivät itsensä siis yleiskielisemmiksi kuin vanhemmat. Huomattavaa on myös, että kukaan ei kertonut puhuvansa pelkästään kirjakieltä. Ne, jotka sitä kertoivat käyttävänsä, puhuvat myös jotain muuta kielimuotoa, kuten murretta.

Taulukossa 4 olen erotellut vastauksia ikäryhmittäin. Nuorten ryhmään kuuluvat 15—30-vuotiaat, keski-ikäisiin 31—60-vuotiaat ja vanhoihin yli 60-vuotiaat. Eniten murretta ovat määritelleet puhuvansa keski-ikäiset ja myös sekamurteen osalta keski-ikäisten joukko näyttäisi suurimmalta ryhmältä. Keski-ikäisten määrä on suurin myös yleis- ja kirjakielen puhujina, mutta tässä on otettava huomioon, että nämä vastaajat kertoivat puhuvansa myös murretta, ei pelkkää yleis- tai kirjakieltä. Keski-ikäisistä kukaan ei sen sijaan määrittele puhettaan sekakieleksi. Puhe- ja sekakieltä käyttävät eniten nuoret. Ryhmään ”muut” luokiteltu vastaaja kertoi puhuvansa *normaa-*

lia kieltä. Vanhojen määritelmässä silmiin pistävää on suomen osuus, jota muissa ikäryhmissä ei tullut esille. On tietenkin hyvin loogista määritellä puhuvansa suomen kieltä, koska sitähan suurin osa suomalaisista puhuu. Vastausta voisi pitää myös eräänlaisena nokkeluutena, ei niinkään osoituksena siitä, että kieltä ei osattaisi määritellä tarkemmin.

Taulukko 4. Millaista kieltä nuoret, keski-ikäiset ja vanhat kertoivat puhuvansa?

	Nuoret		Keski-ikäiset		Vanhat		Yhteensä	
	f	%	f	%	f	%	f	%
murre	5	33	10	53	6	46	21	45
sekamurre	1	7	2	10	1	8	4	9
sekakieli	3	19	0	0	1	8	4	9
puhekieli	3	19	1	5	0	0	4	9
yleiskieli	1	7	3	16	1	8	5	10
kirjakieli	1	7	3	16	1	8	5	10
suomi	0	0	0	0	3	23	3	6
muut	1	7	0	0	0	0	1	2
Yhteensä	15	100	19	100	13	100	47	100

2.2. Vetelin murteen tuntomerkit

Kolmannessa kysymyksessä pyysin vastaajia kertomaan, mistä tunnistaa Vetelin murteen. Veteliläisten murretietoisuutta voi sanoa hyväksi, koska vastaajat olivat löytäneet juuri Vetelin murreryhmän tyypillisimmät ja muista naapurimurteista erottavimmat piirteet vastauksiksi. Tunnetuimmaksi piirteeksi mainittiin *h:n* runsas käyttö: *H-kirjainta tukithan joka välhin*. 24 vastaajaa mainitsi sanallisesti ”hoollisuuden” murteelle ominaisena piirteenä. Esimerkkisanoissa esiintyvät *h*:lliset muodot mukaan luetuna 36 vastaajan mielestä *h:n* käyttö on tyypillistä Vetelin murteelle.

Vokaalienvälinen *h* on Vetelin murreryhmässä aina säilynyt. *h*:ta edeltävä vokaali on kadonnut, kun se on sama kuin *h:n* jäljessä oleva vokaali: *mennähän* > *men-*

hän. Tätä tyyppiä esiintyy myös muissa etelä- ja keskipohjalaisissa murteissa, esimerkiksi Kälviällä ja Ullavassa. Vetelissä tavataan myös sisäheittoisia tai metateettisia *seiphäillä*-tyyppisiä (< *seipähillä*) asuja, joissa *h* on sijainnut alkuaan kahden erilaisen vokaalin välissä. Vetelin murreryhmän *h*-järjestelmä on laajempi kuin Etelä-Pohjanmaalla, ja se on pääosin sama kuin Peräpohjolassa. Mantilan mukaan (1992: 151—152) peräpohjalainen ja Vetelin alueen yhtenevä edustus sisäheittoisten tapausten osalta on kehittynyt erillä toisistaan. Toinen kehitysalue on sijainnut mahdollisesti Etelä-Pohjanmaan murrealueen pohjoisosissa, siis Vetelin alueella, ja toinen Perämeren rannikolla. (Mantila 1992: 8—9.) Pari vastaajaa oli huomannut yhtäläisyyden peräpohjalaisen murteen ja Vetelin murteen välillä. He totesivat, että *Torniojokilaakson murre tuntuu tutulta ja h-kirjainta lisätään sanoihin vähän niin kuin lappalaiset*. Kemijärven murreryhmässä *h*:n edustus on samanlainen kuin Vetelissä.

Sini Puusaari (1994: 46, 49) on tutkimuksessaan havainnut, että *h* on Vetelissä säilynyt hyvin. Eniten vanhakantaisia *h*:llisiä muotoja esiintyy keski-ikäisillä ja vähiten nuorilla. Naiset ovat Puusaaren mukaan säilyttäneet *h*:n paremmin kuin miehet. Omasta aineistostani en voi *h*:n säilymistä tarkastella muuta kuin mainintojen kautta. Naisista 81 % ja miehistä 63 % on maininnut *h*:n tunnusomaisena piirteenä Vetelin murteelle. Tämän perusteella voi todeta, että naiset ovat muistaneet tai tunnistaneet *h*:n murteellisen käytön miehiä paremmin. Se voi myös kertoa siitä, että naiset käyttävät *h*:ta puheessaan enemmän kuin miehet.

Eniten esimerkkejä *h*:n käytöstä oli annettu passiivista (*tulhan, menhän, käythin, saathin*). Useita mainintoja oli myös illatiivissa esiintyvistä *h*:sta: *Vetelhin, meshän*. Myös III infinitiivin illatiivissa käytetystä *h*:sta (*käymhän, tulehan = tulemaan*) oli annettu muutama esimerkki. Vetelin murteessa III infinitiivin illatiivi on useimmissa verbityypeissä tunnukseton, eli *mA*-tunnus puuttuu muodoista kokonaan (*sanohan, menhän, ajahan, nukkuhan, veisaahan*). Poikkeuksen muodostavat yksitavuiset ja *-oida*-loppuiset verbit, joissa *mA*-tunnus on säilynyt: *syömhän, tuomhan*. (Laitinen 1982: 117.)

Kolme vastaajaa oli maininnut esimerkkinä sanonnan *ei sunkhan* (ei suinkaan). Mielenkiintoista on, että kaksi sanonnan maininneista vastaajista on nuorta. Puusaaren mukaan (1994: 64) sanontaa käyttävät ainoastaan vanhat ja keski-ikäiset veteläläiset, eikä sitä esiinny nuorilla ollenkaan, sillä ilmeisesti sanonnan kauhisteleva ja päi-

vittelevä tyyli ei sovi nuorille. Ehkäpä sanonnan maininneita nuoria on huomautettu erikoisesta ja kummallisesta muodosta joko Vetelissä tai paikkakunnan ulkopuolella, koska he ovat halunneet mainita sen murteelle tyypillisenä piirteenä.

Toiseksi tunnistettavimmaksi piirteeksi mainittiin *s:n* käyttö (f 32/49). 19 vastaajaa oli ilmaissut sen esimerkkien avulla. Yhdeksän vastaajaa kertoi *s:n* käytöstä sanallisesti: *Vetelin murteessa ehkä korostuu s-kirjain hyvin voimakkaasti*, mutta vain neljä naisvastaajaa oli yhdistänyt *s:n* erikoisen käytön *ts*-yhtymään: *ts korvataan kirjaimilla ss*.

Voidaan sanoa, että *ss* kirjakielen *ts:n* paikalla on Vetelin murteen omin piirre (Laitinen 2000: 19). Se erottaa Vetelin murreryhmän selvästi muista etelä- ja keskijohjalaismurteista. Samalla se kertoo kielen historiasta. Ennen savolaisasutuksen tuloa 1500-luvulla Pohjanmaalle Vetelin alue kuului Etelä-Pohjanmaan murrealueeseen, jossa nykyisen *ts*-yhtymän paikalla vallitsi soinniton dentaalispiranttikanta. Savolaiskiila kuitenkin erotti Vetelin omaksi ryhmäkseen ja murre alkoi eriytyä, syntyi *vv*-saari *ht*-meren laidalle. Lähistöllä asuva ruotsalaisväestö korvasi suomalaistuessaan oudon *vv:n* *ss:llä* ja näin Vetelin omalaatuisin murrepiirre sai alkunsa. (Rapola 1969: 43; Laitinen 2000: 20.)

s:n käyttöön vastaajat ovat mahdollisesti sisällyttäneet myös yksinäis-s:llisen inessiivin päätteen käytön. Vetelissä sanotaan *täsä talosa*. Erikseen asiasta oli maininnut vain neljä vastaajaa. Toisaalta lyhentynyt inessiivi on käytössä myös muissa keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa sekä osassa hämäläismurteita, joten siihen ei välttämättä kiinnitetä niin paljon huomiota. Yksi vastaaja oli maininnut tunnuspiirteenä suhahtavan *s:n*. Monta *s*-äännettä sisältävät sanat saattavat nopeasti lausuttuina kuulostaa suhisevilta, esimerkiksi *messäsä*. Toinen vastaaja taas on kirjoittanut *vissa*-sanon alapuolelle *visha*. Lieneekö tämän tarkoituksena ilmentää myös suhahtavaa äännettä vai onko se kenties liioiteltua *h:n* käyttöä?

Yhdessätoista vastauksessa oli tuotu esille heikossa asteessa olevan *d:n* asemesta käytetty *r*. Näistäkin vain neljässä vastauksessa oli mainittu sanallisesti, että *d* lausutaan *r:nä* tai *d* muuttuu *r:ksi*. Suurin osa maininnoista oli annettu esimerkkien muodossa. Toisaalta osa esimerkeistäkin on poimittu sanonnoista, joten ne saattavat olla

tahattomia esiintymiä, sellaisia joissa vastaaja ei ole edes huomannut käyttävänsä *r*:ää *d*:n asemesta.

Käret selijän takana. Leheresä luki, että... (N47P)

Nuoremmat on ruvennu lainaahan järviseurulta muutamia sanoja. (M50P)

Eräs vastaaja on kirjoittanut, että *d jää usein pois*. Hän voi tarkoittaa tällä sitä että *d*:tä ei lausuta *d*:nä vaan jonain muuna. Todennäköisin selitys on kuitenkin *d*:n tilalla esiintyvä kato, jota tavataan Vetelin murteessa esimerkiksi passiivimuodoissa (saadaan = saahan, tuodaan = tuohan) sekä infinitiivimuodoissa (tehdä = tehä, nähdä = nähä).

Passiivin myönteisen preesensin muodot ovat kehittyneet normaalisti *saaðahan > saa , ahan > saahan, jolloin *h* on ollut passiivin persoonapäätteen alkuääne (Rapola 1966:108). *t*:n heikon asteen itämurteinen katoedustus on levinnyt Veteliin etenkin *ht*-yhtymän astevaihtelussa ja sen alaisissa numeraaleissa, kuten *yhe-*, *yheksä-*, *kahe-*, *kaheksa-* syrjäyttäen aiemman murrevariantti *hr*:n (Mielikäinen 1991: 8). 67-vuotias mies mainitsee vastauksessaan numerot yhdestä kahdeksaan murteelle tyypillisessä asussa *yks*, *kaks*, *kolome*, *nelijä*, *viis kuus*, *seittemän*, *kaheksan*. Jo Aspelin (1870: 13) on artikkelissaan maininnut, että numerot 8 ja 9 ovat Vetelin murteella *kaheksan* ja *yheksän*.

Yksi vastaaja oli todennut, että *d*:n tilalla on *keveä*, *liudennettu r*. Hän on huomannut, että *d*:n asemesta käytetty *r* ei äänny niin selvänä kuin tavallinen *r*-ääne; kyseessä on tällöin yksitäryinen *r*. Sini Puusaari on gradussaan pohtinut yksitäryisen *r*:n asemaa Vetelin murteessa. Hän on tullut siihen tulokseen, että vanhemmalla ikäryhmällä yksitäryinen *r* on *r*:n minimipari. Muuten hän käsittelee yksitäryistä *r*:ää sekä allofonina että erillään. Hän on havainnut, että *r* ja yksitäryinen *r* ovat säilyneet hyvin *t*:n heikon asteen vastineena veteliläisten puheessa, mutta *r*:n osuus on suurempi nuoremmilla ikäluokilla kuin vanhemmilla. (Puusaari 1994: 6—16.) Yksitäryistä *r*:ää voidaan pitää myös murteellisuuden ja yleiskielisyyden välimuotona. Sillä tavoitellaan *d*:tä, mutta pysytään samalla murteellisella kannalla välttämällä kuitenkin selvästi murteellisen *r*:n käyttöä. Toisaalta sillä voidaan vältellä murteellista *r*:ää olematta kuitenkaan hienostelevia yleiskielisiä. (Ks. Jonninen-Niilekselä 1982: 123.)

Ruotsin kielen vaikutuksesta Vetelin murteeseen oli parhaiten muistettu lainasanat, joista oli maininnut viisi vastaajaa. Muita ruotsin kielestä saatuja vaikutteita ovat neljän vastaajan mainitsemat sananalkuiset konsonanttiyhtymät sekä *f*, jonka kaksi vastaajaa oli maininnut murteelle tunnusomaisena piirteenä. Nämä piirteet ovat säilyneet parhaiten vanhemmilla ihmisillä. Esimerkiksi 61-vuotias nainen on maininnut sanan *renkää* 'pitää, tarvita', mutta 74-vuotiaalla naisella se esiintyy muodossa *trenkää*. Kaksi keski-ikäistä naista on maininnut sanan *ranstakka*, mutta 67-vuotias mies kirjoittaa sanan alkuun konsonanttiyhtymän: *pranstakka*. Myös kylä, jossa asuu, saattaa vaikuttaa siihen, käyttäkö sananalkuisia konsonanttiyhtymiä vai ei (ks. lukua 3.1).

Sananalkuisista konsonanttiyhtymistä annetut esimerkit ovat kaikki vanhemmilta ihmisiltä, joten voi hyvin olettaa että murrepiirre on kadonnut lähes kokonaan nuorten puheesta. 53-vuotias nainen on maininnut esimerkkinä sanan *kaffeli*, mutta 17-vuotiaalla miehellä sana esiintyy muodossa *kahaveli*. Myös sanansisäisen *f*:n käyttö on mahdollisesti nuorilla vähentynyt. Tietenkään yhden tapauksen perusteella ei voi tehdä tarkkoja havaintoja, mutta toisaalta tapaus vahvistaa päätelmää siitä, että ruotsalaisvaikutukset eivät ole nuorten puheessa yleisiä. Sananalkuinen *f* on saattanut säilyä kiteytymänä tietyissä sanoissa, kuten *pesufati*, ja on näin nuorempienkin käytössä.

Ainut sana missä on äffä on toi pesufati. (N21L)

CVVh-tyyppiset tavut, jotka yleiskielessä vokaaliainekseltaan ovat pitkiä, kuten sanoissa *jäähtyä*, *pyyhkiä*, *hiihtää*, esiintyvät länsimurteissa lyhytvokaalisessa muodossa *jähtyä*, *pyhkiä*, *hihtää*. Yleensä pitkävokaalista muotoa on pidetty vanhempana ja lyhyttä muotoa myöhäisempänä lyhentymänä. Terho Itkonen on tutkimuksiansa perusteella tullut siihen tulokseen, että lyhytvokaalinen muoto olisi alkuperäisempi. Tätä hän on perustellut murteissa, lähisukukielissä ja myöhäiskantasuomessa esiintyvien muotojen avulla. (Ks. Itkonen 1987.)

CVVh-tyyppisten tavujen lyhyt muoto näkyy yhdessä vastauksessa annettussa esimerkissä: *Hihiräkkö sinäkin?* Esimerkin *hihiräkkö*-sanaan sisältyy huomattavan paljon tyypillisiä murrepiirteitä. Lyhyen alkutavun vokaalin lisäksi sanassa on švaavokaali, *d* on vaihtunut *r*:ksi sekä länsimurteille tyypillisesti *tk*-yhtymä on muuttunut

kk:ksi. *CVVh*-tyyppisten tavujen länsimurteisesta lyhyestä muodosta on todennäköisesti myös kysymys eräässä vastauksessa mainitussa kaksoisvokaalien lyhentymisessä, vaikka sitä ei tarkemmin selitetä, eikä siitä anneta esimerkkejä.

Ässän ja hoon lisäälyistä sanoihin ja kaksoisvokaalien lyhentymistä.
(N22T)

Kaksi vastaajaa oli maininnut vokaalien muutoksista sanoissa *jänes* ja *vares*. Nämä piirteet ovat tulleet Vetelin murteeseen lounaissuomalaisista murteista (Laitinen 2000: 17). Toinen maininta oli hauska sanonnassa: *On niin kiiru ettei joura varestaka sanua muuks ko linnuks*.

Neljässä vastauksessa oli esimerkkejä kaikissa pohjalaismurteissa esiintyvistä sananloppuisten *eA*- ja *OA*-yhtymien muutoksista *eA > iA*, *OA > ua*, *yä*, mutta vain muutamassa sanallisesti: *Vokaali voi muuttua esim. kassua (katsoa)*. Vain yksi vastaaja oli maininnut švaavokaalista sanallisesti: *vokaaleja myös lisätään esim. kylmästi*. Švaavokaali esiintyi neljällä vastaajalla esimerkkisanoissa *kolokosti* tai *kolokko*, seitsemän vastaajaa oli muistanut lisätä švaavokaalin muihin esimerkkeinä olleisiin sanoihin: *kolome, kahaveli, kahavi, orotethan, tulukaa, selevää*. Nämä ovat laajalevikkisiä piirteitä, joita käytetään myös muissa murteissa, joten niihin ei kiinnitetä suurta huomiota eikä niissä nähdä mitään erikoisuutta.

2.3. Sanat ja sanonnat

Monissa vastauksissa oli lueteltu useita vanhoja murre sanoja, joista osaa ei enää käytetä tai nuorempien keskuudessa edes tunneta. Lasta ei enää sanota *sikiäksi*, mutta isoisä on vielä monessa perheessä *tuta*. Tekemieni havaintojen ja kuulemieni kommenttien mukaan *tuta*-sana on haluttu säilyttää yhä myös sellaisissa perheissä, joissa osa perheenjäsenistä, useimmiten juuri isoisä eli *tuta*, on kotoisin Vetelistä. Vanha murre sana on otettu käyttöön, vaikka perhe ei enää asu paikkakunnalla.

Veteliläisten kiinnostus murre sanoihin konkretisoituu Kasso isse - murre sanakirjassa. Sen tekemiseen on osallistunut monia henkilöitä, jotka ovat kerän-

neet murre sanoja harrastuksenaan. Eräs vastaajistakin (M42R) kertoi kyselylomakkeeseensa keräävänsä murre sanoja ”pääteelle”. Hänen vastauksistaan huomasi, että hän on perehtynyt murteeseen ja kiinnostunut siitä, koska vastauksissa esiintyi monia sellaisia murrepiirteitä, joita muut vastaajat eivät olleet maininneet.

Yhdessä vastauksessa oli todella paljon mielenkiintoisia esimerkkejä vanhoista murre sanoista, joista monet ovat jo outoja nuoremmalle sukupolvelle. Minäkin jouduin varmistamaan parin sanan merkityksen vastaajalta, koska en ollut koskaan kuullutkaan esimerkiksi *kokan kullasta*. Ainakin perunaa tarkoittava *pääly*, vinttiä tarkoittava *kulla* ja *rusteleminen* eli leikkiminen ovat sanoja, joita ei enää käytetä, eikä merkityksiä tunneta kovin laajasti. Myös muut esimerkissä mainitut sanat ovat nykyään vähemmän käytettyjä: *kokan kulla* on luhdin vintti, *koria* on kaunis ja *kussa* on mekko. *Luutarisujakaan* ei enää tarvita kovin usein, koska luutia ei tehdä itse, mutta *värkki* on vielä laajasti käytössä oleva ruotsalaisperäinen lainasana, joka tarkoittaa tarviketta.

[Mistä tunnistaa Vetelin murteen? Voit luetella kuvaavia sanoja tai ilmauksia.]

Menhän rustelehan kokan kullalle. Kyllä on törkiän koriaa kussavaatetta. Tuli niin suuria päälyjä, ettei tarvi ko yhen syörä niin tulee maha täythen. Kyllä on hyvää luutarisuvärkkiä. (N74I)

Parhaiten Vetelin murretta kuvaavana sananlaskuna voidaan pitää metsään menevälle henkilölle annettua ohjetta, jossa tulee esille suurin osa Vetelin murteen erikoispiirteistä. 11 vastaajaa, kuusi miestä ja viisi naista ikähaitarilla 18 vuodesta 67 vuoteen, oli kirjoittanut vastaukseensa jossakin muodossa sanonnan *mee meshän tuo sieltä seittemän vissaa, mutta varo ettei vissa käy oshan*. Sanonta on säilynyt hyvin veteliläisten keskuudessa, ja se on tuttu sekä nuorille ja vanhoille, koska se usein mainitaan esimerkkinä, kun pyydetään puhumaan murretta.

Sanonnassa on myös sana *seittemän*, joka poikkeaa murteen järjestelmästä siinä, että se ei koskaan esiinny odotettavassa muodossa *seissemän*. Myös Puusaaren aineistossa (1994) seitsemän esiintyy aina muodossa *seittemän*. Ainoastaan J. R. Aspelin (1870: 13) mainitsee artikkelissaan luetellessaan ”suorasanaisia laskimia”, että Vetelissä seitsemän on *seissemän*, joten vanhaan murteeseen tämä muoto on kuulunut. Puhekielen tutkimusten mukaan *seittemän*, joka on levinnyt ilmeisesti kaupankäynnin

mukana rannikolta, leviää yhä laajemmalle ja tulee esiintymään yleiskielisen asun *seitsemän* rinnalla lähes tasavertaisena (ks. esim. Nuolijärvi 1986b: 125; Räisänen 1998: 106).

Viisi vastaajaa on maininnut esimerkkinä sanonnan *törkiän korjaa kussavatetta*, jonka merkitys kauniin pukukankaan kehumisena saattaa jäädä epäselväksi ulkopaikkakuntalaiselle, sen verran outoja sanonnassa käytetyt murre sanat ovat. Nämä sanat ovat kuitenkin Vetelin murteelle hyvin tyypillisiä. Ainakin *törkiä*-sanon käyttö voimistamassa jonkin toisen adjektiivin tai adverbien tehoa on hyvin yleistä Vetelissä. Sanayhtymät *törkiän kolokosti* ‘erittäin paljon’ ja *törkiän kolokkaa* ‘hyvin kauheaa’ mainittiin esimerkkeinä kahdessa vastauksessa.

Liitteeseen 4 on koottu vastauksissa mainittuja sanoja, joissa näkyy Vetelin murteelle tyypillisiä piirteitä. Oman ryhmänsä muodostavat vanhat murre sanat ja ruotsalaislainsanat, jotka ovat samassa ryhmässä siksi, että ne kuuluvat olennaisesti vanhaan veteliläiseen murre sanastoon. Osan sanoista olisi voinut sijoittaa joko murrepiirteiden tai -sanojen ryhmään, kuten *kahaveli* ja *kaffeli*, mutta koska ne on mainittu vastauksissa erillisinä sanoina, ne on sijoitettu murre sanojen ryhmään. Myös sanat, joissa esiintyy sananalkuinen konsonanttiyhtymä, olisi voinut katsoa murrepiirrettä ilmaisevaksi sanaksi, mutta nekin kuvastavat murretta paremmin sanoina kuin yksittäisinä piirteinä. Sanonnat muodostavat oman ryhmänsä, johon on kerätty niin sananlaskuja kuin Vetelin murteelle tyypillisiä lausahduksiakin.

2.4. Suhde kirjakieleen ja kielen tilanteinen vaihtelu

Kyselylomakkeen toisessa kysymyksessä pyysin vastaajia kertomaan, puhuvatko he koskaan kirjakieltä ja jos puhuvat, niin millaisissa tilanteissa. Vastaukset on koottu taulukkoon 5.

Taulukko 5. Puhuvatko veteliläiset omasta mielestään koskaan kirjakieltä?

	Miehet		Naiset		Yhteensä	
	f	%	f	%	f	%
eivät puhu	4	18	5	19	9	18
eivät ”oikeastaan” puhu	2	9	4	15	6	12
puhuvat harvoin	2	9	7	26	9	18
puhuvat joskus	9	41	2	7	11	22
puhuvat kyllä	5	23	9	33	14	29
Yhteensä	22	100	27	100	49	100

Suurin osa vastaajista (71 %) ei suoraan myöntänyt puhuvansa kirjakieltä. Vain 28 % vastaajista ei kieltänyt kirjakielen käyttöään tai käyttänyt vastauksessaan lieventäviä ilmauksia. Seitsemän vastaajaa, joista neljä oli naisia ja kolme miehiä, vastasi kysymyseen lyhyesti mitään selittelemättä: *en* tai *en puhu*.

Harvemmin. Ehkä joskus puhelimesta. (M18P)

Aika harvoin. Joskus ehkä virallisissa tilanteissa. (N19P)

Joskus virallisissa tilanteissa, kun pitää puhua jollekin ”ylemmälle” henkilölle. (N22T)

Asioissa paikkakunnan ulkopuolisissa virastoissa tai puhelimesta puhun kirjakieltä. (M67Pu)

Kyllä, vanhoille ihmisille, tuntemattomille yleensä, jos kyseessä on erittäin virallinen asia. (N19P)

Neljä naista ja kaksi miestä vastasivat, että *eivät oikeastaan puhu* kirjakieltä. 74-vuotias nainen ja 62-vuotias mies olivat sitä mieltä, etteivät koskaan puhu kirjakieltä. Nainen perusteli vastaustaan, ettei osaa kirjakieltä ja siksi puhuu omaa kieltä eli murretta. Mies totesi saman suuntaisesti: *Murre ei muutu tilanteen mukaan*. Näiden kahden vastaajan asenne murteeseen ja sen käyttöön on ihailtavan rohkea, he eivät häpeile käyttää murretta.

Muita perusteluja, joita kieltävissä vastauksissa annettiin olivat esimerkiksi, että kirjakielen puhuminen on kovin kankeaa tai sitä ei osata. 53-vuotias nainen toteutti, ettei puhu kirjakieltä ainakaan tietoisesti. Tämä ei käsitykseni mukaan kuitenkaan tarkoita sitä, että hän myös tietoisesti välttelisi sen puhumista. Muissa vastauksissa tuli esille samantyyppisiä kommentteja siitä, kuinka kirjakieltä saatetaan puhua vahingossa tai ihan huomaamatta esimerkiksi sellaisille henkilöille, jotka puhuvat kirjakieltä.

Harvoin, joskus sellaiselle joka puhuu kirjakielellä, tavallaan ihan huomaamattaan. (N44P)

--- kun keskustelen henkilön kanssa, joka itse puhuu kirjakieltä huomaan vaistomaisesti pyrkiväni puhumaan kirjak. vaikka se onkin ”kankeaa”. (N47P)

Kiinnostava ja toisaalta miettimään paneva vastaus on 17-vuotiaalla tytöllä: *en oikeestaan, joskus äikän tunnilla*. Eikö äidinkielen tunnilla saa vapaasti puhua omaa äidinkieltään eli murretta? Joutuuko sen vaihtamaan kirjakieleen, jota kukaan ei oikeasti puhu? Voihan tytön kommentti olla paljon rennommin otettava, eräänlainen ”heitto”, mutta silti se saa ajattelemaan, haluaako koulu yhä edelleen karsia oppilaiden murteen pois ja istuttaa tilalle yleiskielen. Joka tapauksessa nuorilla murre alkaa väistyä yleisen puhekielen ja slangin edessä, mutta siihen on myös muita tärkeämpiä syitä (ks. lukua 3.4).

Vastauksia, joissa kirjakielen puhuminen jollain tavoin kielletään, antoi yhteensä 15 vastaajaa. Heistä 9 on naisia (33 % naisista) ja 6 miehiä (27 % miehistä), joten naiset pitävät itseään murteellisempina kuin miehet tai heidän suhtautumisensa kirjakielen puhumiseen on kielteisempi kuin miehillä. Tämä johtaa ristiriitaan siinä, että naiset ovat yleensä taipuvaisempia käyttämään prestiisikieltä kuin miehet, jotka ovat yleensä murteellisemmalla kannalla (ks. esim. lukua 3.5).

Suomalaisissa tutkimuksissa on huomattu, että naiset pyrkivät arvioimaan oman puheensa hiukan murteellisemmaksi kuin se todellisuudessa on, ja vastaavasti miehet arvioivat murrepiirteiden edustuksen puheessaan heikommaksi. Englantilaisissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että naiset olisivat taipuvaisia arvioimaan puheensa yleiskielisemmäksi kuin se todella on. Miehet taas arvioisivat käyttävänsä murteellisia piir-

teitä todellista enemmän. (Trudgill 1974: 91). Tietenkään naisten ja miesten välillä olevia kielellisiä eroja ei voi selittää pelkästään sukupuoleen viittaamalla, vaan muillakin taustamuuttujilla, kuten sosiaalisella taustalla ja iällä, on vaikutusta kieleen (ks. esim. Nuolijärvi 1988: 77).

Naisten kielteistä asenetta tukee niiden vastaajien joukko, jotka aloittivat vastauksensa sanalla *harvoin*. Heitä oli yhteensä yhdeksän, joista seitsemän naisia ja kaksi miehiä. Kaikkiaan 59 % naisista suhtautui hieman varauksellisesti kirjakielen käyttöönsä. Miesten suhtautumista kirjakieleen voi pitää sitä vastoin melko positiivisena. Jopa 41 % miehistä sanoi puhuvansa kirjakieltä *joskus* ja 23 % ei kieltänyt tai käyttänyt lieventäviä ilmaisuja vastauksissaan, vaan myönsi puhuvansa kirjakieltä eri tilanteissa. Naisista 33 % myönsi puhuvansa kirjakieltä. Näihin *harvoin* ja *joskus* -vastauksiin oli myös kirjoitettu tilanteita, joissa kirjakieltä käytetään, kuten edellä mainituista esimerkeistä voi huomata. Tilanteeseen vaihteluun palaan myöhemmin.

Prosentuaalisesti naisista sama määrä kielsi ja myönsi kirjakielen käytön. Tämän aineiston perusteella voisi siis päätellä, että naisten suhtautuminen kirjakieleen on jyrkempää kuin miehillä. He joko käyttävät tai sitten eivät. Miehillä suhtautuminen näyttäisi olevan joustavampaa, he käyttävät kirjakieltä silloin, kun tilanne sitä vaatii. Nämä ovat kuitenkin kirjallisten vastausten perusteella tehtyjä päätelmiä, joiden vahvistamiseen tarvittaisiin vastaajien puhetta, jotta vastausten todenperäisyys saataisiin selville.

Nuorten vastauksista nousee esille kaksi merkillepantavaa seikkaa (ks. taulukkoa 6). Miehistä neljä kertoi puhuvansa kirjakieltä *joskus*, ja naisista viisi myönsi käyttävänsä kirjakieltä tilanteesta riippuen. Kukaan nuorista miehistä ei suoraan kieltänyt puhuvansa kirjakieltä, mutta naisista kaksi vastasi, etteivät oikeastaan puhu. Nuorten miesten vastaukset noudattelevat siis yleensä miesten vastauksia, mutta nuorten naisten vastaukset poikkeavat hieman yleisestä suunnasta. Heidän suhtautumisensa kirjakieleen on melko positiivinen.

Taulukko 6. Puhuvatko nuoret omasta mielestään kirjakieltä?

	Miehet	Naiset	Yhteensä
eivät puhu	0	2	2
harvoin	1	2	3
joskus	4	1	5
puhuvat	1	5	6
Yhteensä	6	10	16

Vaikka lomakkeen kysymyksessä jo käytin termiä *kirjakieli* ja kysyin sen käytöstä, on kyseessä pikemminkin yleiskielen käyttö tai murteellisuuksien karsiminen puheesta tietyissä tilanteissa, kuten Saanilahti (1990: 30) on todennut tilanteisesta vaihtelusta. Perustelen *kirjakieli*-termin käyttöä sillä, että se on ihmisille oletettavasti tutumpi käsite kuin *yleiskieli* tai *yleispuhekieli*, jotka ovat kirjakielen puhuttuja muotoja. *Yleiskieli* voi olla myös kirjoitettua kieltä, ja *yleispuhekielellä* tarkoitetaan normitettua kieltä. Kirjakieli edustaa suurimmalle osalle ihmisistä murteelle vastakkaisinta käsitettä, ja tällä kysymyksellä halusin selvittää, millaisissa tilanteissa murretta ei käytetä, vaan sitä pyritään välttämään ja käyttämään sen tilalla muuta kielimuotoa.

Nykyään on paljon tilanteita, joissa joutuu miettimään, millaista kieltä käyttää. Kyseessä on yleiskielen ja puhekielen välinen rajankäynti (Nuolijärvi 1986a: 72). Puhetilanteita on luokiteltu tilannetyypeiksi, joissa eräänlaisia pääluokkia ovat **formaalit** ja **informaalit tilanteet**. Tilanteista käytetään myös nimityksiä **avoim** ja **sulkeinen**. Formaaliset tilanteet ovat ryhmädynamiikaltaan tavoitteellisempia kuin informaaliset. Ne ovat myös määräaikaista, määräpaikkaan sidottuja ja osallistujien kannalta rajoittuneita: tilanteen rakenne on usein ennalta määrätynyt ja siinä käytetty kieli kaavoitunutta. Informaalinen tilanne ei vaadi sovittua paikkaa tai aikaa, ja se on muodoltaan vapaampi. On myös tilanteita, joissa on sekä formaalin että informaalisen tilanteen piirteitä. Tällöin onkin ratkaisevaa, millainen rooli puhujalla on tilanteessa. Täysin sulkeisessa tilanteessa roolin vaikutus kieleen on suurimmillaan, ja mitä avoimemmaksi tilanteet muuttuvat, sitä vähemmän roolikieltä käytetään. (Suojanen 1981: 39—43.)

Jopa 13 vastaajaa nimesi *viralliset tilanteet* sellaisiksi tilanteiksi, jossa käyttää kirjakieltä. Virallisten tilanteiden voidaan ajatella olevan melko formaalisia ti-

lanteita, joten kirjakielen käyttö on täysin odotettavaa. Kun kyseessä on vähänkään valmisteltu tilanne, muuttuu puhe yleiskielisemmäksi. Näin käy esimerkiksi kokouksissa, joissa puheenvuoro on osittain ennalta mietitty. (Nuolijärvi 1986a: 74.) Mitä muodollisempi tilanne siis on, sitä kirjakielisemmäksi puhekieli muuttuu (Paunonen 1989: 221). Virallisiksi tilanteiksi voidaan lukea virastoissa ja toimistoissa asioimiset, kokoukset, suuret tilaisuudet ja keskustelut tärkeiden henkilöiden kanssa. Tällöin niin sanotuiksi virallisiksi tilaisuuksiksi voidaan vastauksista laskea 24 mainintaa.

Seuraavaan asetelmaan on koottu vastauksissa mainitut tilanteet, joissa on kerrottu käytettävän kirjakieltä. Tilanteen jäljessä oleva luku on mainintojen määrä.

Virallisissa tilanteissa	13
Puhelimessa	7
Vieraiden ihmisten kanssa	5
Virastoissa	4
Työssä tai harrastuksissa	4
Ihmisille, jotka eivät puhu murretta	3
Tärkeille henkilöille	3
Juhlissa	2
Kokouksissa	2
Paikkakunnan ulkopuolella	2
Suurissa tilaisuuksissa	2
”Papin edessä”	1
Vanhoille ihmisille	1
”Vahingossa”	1
Äidinkielen tunnilla	1

Ruotsissa tehdyssä tutkimuksessa tilanteiksi, joissa puhutaan vain vähän murretta, nimettiin matkat etelään päin, keskustelut vieraiden kanssa, matkat alueille, joilla puhutaan *rikssvenskaa*, puhelimessa asiointi ja keskustelut koulutetun kanssa (Bolfek Radovani 2000: 54). Vastaukset ovat siis hyvin saman suuntaisia kuin veteliläistenkin vastaukset.

Ehkä hauskin kuvaus tilanteesta, jossa on käytetty kirjakieltä, on 50-vuotiaan miehen toteamus: *Taisi tulla papin eesä sanottua että tahdon*. Tässä tapauksessa ei ole syytä epäillä, etteikö tilanne olisi ollut niin virallinen ja juhlallinen, että kirjakielistä muotoa sopi käyttää. Kaikki kirkkolain piiriin kuuluvat tilaisuudet ovatkin sel-

västi sulkeisia tilanteita, joten niissä puheenvuorot noudattavat tiettyä kaavaa (Suojanen 1981: 40).

Toiseksi yleisimmäksi tilanteeksi, jossa käytetään kirjakieltä, nimettiin vieraiden henkilöiden kanssa puhuminen. Toisaalta voisi ajatella, että usein ne henkilöt, joiden kanssa puhutaan virallisissa tilanteissa, ovat vieraita. Tällaisista tapauksista oli yhteensä 12 mainintaa, jos vieraisiin henkilöihin luetaan tärkeät henkilöt, ihmiset, jotka eivät puhu murretta, sekä vanhukset. Voisi olettaa, että vastaajat, jotka kertoivat puhuvansa kirjakieltä paikkakunnan ulkopuolella, tarkoittavat vastauksellaan sitä, kun ovat puheissa vieraspaikkakuntalaisten kanssa.

Kirjakieltä käytetään myös sellaisten ihmisten kanssa puhuttaessa, jotka eivät puhu samaa murretta kuin itse puhuu. Puhekumppanin ei siis tarvitse välttämättä puhua kirjakieltä, jotta siihen vastattaisiin kirjakielellä, mutta monet vastaajat kertoivat, että huomaavat puhuvansa kirjakieltä ikään kuin vahingossa, jos puhekumppani puhuu sitä.

Kyllä. n.s. virallisissa tilaisuuksissa tai joskus ulkopaikkakuntalaiselle. (N15P)

Joskus jos kaikki muut ovat muualta. (M38P)

Kyllä. Puhelimessa, koulutustilaisuuksissa ym. suuremmissa tilaisuuksissa. (N49T)

Joskus niuhottaessa opetustyössä, mutta kyllä se tahtoo monesti kääntyä murthen puolelle. Joskus maakunnan ulkopuolella, mutta kyllä ne ihmiset pian kysyy, että mistäpäin oot kotosi ko tuollaa puhut? (M44P)

Ohjatessani aerobicia ja siinä erityisesti venyttelyissä. (N26P)

Seitsemän vastaajaa kertoi puhuvansa kirjakieltä puhelimesta. Useassa vastauksessa asiaa oli tarkennettu lisäyksillä, esimerkiksi kun *asioidaan puhelimitse hallinnon kanssa* tai kun puhutaan *vieraille henkilöille*. Tuskin kukaan tuttaville puhuu kirjakieltä edes puhelimesta. Neljä vastaajaa kertoi käyttävänsä kirjakieltä työssään tai harrastuksissaan, näistä vastauksista kolme liittyy opettamis- ja ohjaustilanteisiin.

Eräs nuori mies kertoi puhuvansa kirjakieltä *joskus vahingossa* ja nuori nainen käyttää kirjakieltä puhuessaan vanhoille ihmisille. Kirjakielen vahingossa puhu-

minen liittyy todennäköisesti jo mainittuun ilmiöön, jossa tiedostamattomasti ”matkitaan” puhekumppanin tapaa puhua. On mielenkiintoista, että vastaajat toivat itse esiin puhekumppanin vaikutuksen omaan kieleensä, koska yleensä ei tunnusteta, että tilanteeseen tai puhekumppanin puheeseen mukaudutaan. Vaikutuksen tunnustaminen voi antaa sen kuvan, että on jollakin tapaa vietävissä tai haluaa miellyttää toista. (Nuolijärvi 1986a: 75—76.)

Puheen prosodiikka voi tarttua puhekumppaniin yhtä hyvin kuin kieli. Huomaan itse puhuvani monesti nopeasti sellaiselle ihmiselle, joka puhuu nopeasti, ja hitaalle puhujalle hitaasti. Vastaaja, joka kertoi puhuvansa kirjakieltä vanhoille ihmisille, osoittaa varmaan kirjakielellä kohteliaisuutta ja kunnioitusta vanhuksia kohtaan. Ilmiötä voisi verrata vieraille henkilöille puhumiseen. Siinäkin kirjakielen käyttö on toisen huomioon ottamista ja eräänlainen kohteliaisuus. (Vrt. Nuolijärvi 1986a: 76.)

Vastaajista, jotka ilmoittivat käyttävänsä kirjakieltä virallisissa tilanteissa, kahdeksan oli naisia ja viisi miehiä. Yhdeksän naista ja yhdeksän miestä nimesi muita tilanteita, joissa puhuu kirjakieltä. Michillä virallisten tilanteiden ohella yleisin tilanne, jossa puhutaan kirjakieltä, on puhelinkeskustelu (f 5). Kolme miesvastaajaa kertoi puhuvansa kirjakieltä vieraille tai paikkakunnanulkopuolelta oleville ihmisille. Kaksi miestä käyttää kirjakieltä paikkakunnan ulkopuolella, ja niin ikään kaksi puhuu kirjakieltä johtavalle tai tärkeälle henkilölle.

Tilanteista, joissa naiset puhuvat kirjakieltä, viralliset tilanteet ovat ylivoimaisesti yleisimpiä. Neljä naista kertoi puhuvansa kirjakieltä toimistoissa tai virastoissa asioidessa ja neljä suurissa tilaisuuksissa tai juhlissa. Kolme naisvastaajaa käyttää kirjakieltä työssään ja kolme puhuu sitä vieraille henkilöille tai ulkopaikkakuntalaisille. Sukupuolten välillä ei siis ole suuria eroja kirjakielen käyttötilanteissa. Miesten vastauksista erottuu puhelimen osuus ja naisten vastaavasti virastot sekä suuret tilaisuudet ja juhlat. Kertooko tämä siitä, että miehet asioivat enemmän puhelimitse toisin kuin naiset, jotka keskustelevat mieluummin kasvotusten?

3. MURTEEN ALUEELLISET JA SOSIAALISET EROT

3.1. Kylät

Länsi-Suomessa ja näin siis myös Pohjanmaalla kylä on ollut vanhastaan tiivis yhteisö, toisin kuin Itä-Suomessa. Länsisuomalaiset ovat olleet kautta aikain sidoksissa kylään, sen asukkaisiin, sukulaisiin sekä yhteisön sosiaalisiin säännöksiin. Tällaisen pienyhteisön vaikutus länsisuomalaisten elämään ja kulttuuriin on ollut huomattava. Nykyään teollistumisen ja kaupungistumisen ajalla ihmiset ovat erottuneet perinteisistä yhteisöistään. Ammatillinen erikoistuminen ja työnjako on luonut uusia ryhmiä, joiden pohjalta syntyy uusia kulttuureita. Perinteinen kansankulttuuri tai alueelliset paikalliskulttuurit eivät ole enää tyypillisiä eriytyneessä yhteiskunnassa. (Paasi 1984: 110—111.)

Käymistäni keskusteluista olen saanut selviä viitteitä siitä, että Vetelissä on havaittavissa pieniä murre-eroja kylien välillä. Tämä voisi olla juonne kyläläisten vahvasta yhteishengestä ja tiiviistä keskinäisestä kanssakäymisestä, joka ulottuu aina kieleen saakka ja vaikuttaa yhä edelleen, vaikka nyky-yhteiskunta ei olekaan enää ryhmittynyt alueellisten ryhmien mukaan. Voin Vetelissä asuneena todeta, että siellä on todella vielä aistittavissa selvää kylä- ja me-henkeä eli aluehenkeä, mikä osoittaa ihmisten tunneperäisestä sitoutumisesta alueeseen. Aluehengen spatiaalinen sisältö liittyy horisontaaliulottuvuuteen, jonka pyrkimys on ylittää alueen sosiaaliset ja funktionaaliset erilaistumiset. Aluehenki on eräänlainen kollektiivi-idea, jota pidetään yhteisenä kaikille alueen asukkaille. (Paasi 1984: 116.)

Eräässä käymässäni keskustelussa kävi ilmi, että alle 30-vuotias keskustelukumppanini oli havainnut eroja sananalkuisten konsonanttien käytössä eri kylien välillä. Hän kertoi lähellä Vetelin keskustaa asuneesta mummostaan, joka puhui *klu-puista* 'pojista'. Informanttini mainitsi myös, että hänen lähellä Evijärven rajaa asuvat anoppinsa ja miehensä puhuvat pelkistä *lupuista*. He eivät siis käytä sananalkuista konsonanttiyhtymää. Evijärvi kuuluu savolaiskiilaan ja siellä sananalkuisia konsonanttiyhtymiä ei käytetä. Tämän alueen läheisyydellä voi olla vaikutusta sananalkuisten konsonanttiyhtymien käytön vähenemiseen Vetelin puolella sijaitsevilla kylillä. Vetelin keskusta on sitä vastoin lähellä Kaustista, ja siellä murretta pidetään hyvin säilyneenä (ks.

lukua 3.2). Tietenkin konsonanttiyhtymien käyttöön voi vaikuttaa myös puhujan ikä. Informanttini mummo, joka oli käyttänyt yhtymää, edustaa vanhempaa sukupolvea ja näin ollen vanhempaa kielimuotoa kuin informantin anoppi ja mies, jotka eivät sananalkuista konsonanttiyhtymää käytä.

Toinen nuori keskustelukumppanini kertoi isänsä kommentoineen, että Patanassa ja Vetelin Ylipäässä eli eteläosissa ei puhuta enää ollenkaan Vetelin murretta tai ei ainakaan kovin vahvaa. Monet patanalaiset taas ovat sanoneet, että Tunkkarilla ja lähellä Kaustisen rajaa puhutaan voimakkaampaa murretta kuin omalla kylällä. Räyrinkiläinen vastaaja oli kirjoittanut erääseen kohtaan, että *Vetelin kirkonkylällä murre on rehevämpää* kuin omalla kylällä. Eräs Kalliojärvellä asuva informantti totesi, että sinne on tullut niin paljon lappajärvisiä miniöitä ja vävyjä, että kieleenkin on tullut vaikutteita savolaiskiilan alueelta. Myös patanalaisten puheeseen todettiin tulleen vaikutteita Lappajärveltä.

Tunkkarilla puhutaan vankempaa [murretta] kuin Patanassa. (M44P)

Patanalaisten puheeseen on sekoittunut sanoja lappajärven murteesta. (N15P)

Myös paikallislehti Perhonjokilaaksossa käyty keskustelu Kasso isse -kirjasta antaa viitteitä siitä, että eroja murteessa tai sen vivahteissa on löydettävissä. Eri kyliltä ja eri pitäjistä olevien murteenkerääjien antamat selitykset sanoille poikkeavat hieman toisistaan, eikä eri merkityksiä tunneta joka puolella murrealuetta. Eräs vanhempi mies kirjoitti lehdessä (PJL 30.11.2000), että kirjassa tutuimpia olivat sanat, jotka on kerätty läheltä kotikylää ja oudoimpia toisesta päästä pitäjää kerätyt sanat. Esimerkiksi sanalla *kuihaila* on Vetelin Ylipäässä merkitys 'kujeilla, vehkeillä' ja keskustan lähellä 'leikkiä, hassutella'. *Tassi* tarkoittaa Ylipäässä 'kahvilautasta', mutta keskustan alueella 'likilaskuista leipää'. Vastaavasti *tattinen* on Ylipäässä 'huonosti paisunut leipä tai pulla'. (Kasso isse 2000 s.v. *kuihaila*, *tassi* ja *tattinen*.)

Patanalainen ja isokyläläinen nainen olivat maininneet Vetelin murteelle ominaisena piirteenä *h:n* käytön, mutta esimerkkisanat, joita he käyttivät, eivät sisältäneetkään täysin oikeita Vetelin murteen piirteitä. Vastauksissa *h:n* käyttö oli liitetty *ts*-yhtymään ja esimerkeissä veteliläisen *ss:n* tilalla oli *ht*-yhtymä. Toinen vastaajista ei ole

syntyperältään veteliläinen, joten erehdys voi johtua siitä, mutta toinen on asunut koko ikänsä Vetelissä. Toisaalta tämä voi kertoa siitä, että Isossakylässä ja Patanassa murteen on tullut vaikutteita naapuripitäjistä savolaiskiilan alueelta.

Sanoihin lisätään paljon H-kirjaimia esim. mehtä (metsä) kahtoa (katsoa) jne. (N26P)

Puhutaan H:n päälle esim. mehtä, menhään. (N52I)

3.2. Kaustinen ja Halsua

Vastaukset kysymyksiin, puhutaanko Kaustisella ja Halsualla samalla tavalla kuin Vetelissä, olivat melko vaihtelevia. Vaikka Kaustinen ja Halsua kuuluvat Vetelin kanssa samaan murreryhmään, epäilyksiä murteiden erilaisuudesta esitettiin. Tämä ei liene yllätys, jos murre-eroja on havaittavissa myös yhden kunnan eri kylien välillä.

29 vastaajaa oli sitä mieltä, että Kaustisella ja Vetelissä puhutaan aika samalla tavalla tai murteissa ei ainakaan ole suuria eroja. Suurin osa nuorista (f 11) vastaajista kuului juuri tähän ryhmään. Voi olla, että nuoret ovat vastatessaan verranneet omaa murrettaan kaustislaisien nuorten puheeseen eivätkä ole löytäneet niistä suuria eroja. Osa kaustislaisista käy Vetelissä lukiossa, joten puhekielen ja murteen vertailu on helppoa ainakin lukioikäisille nuorille.

Yhdeksän vastaajaa, neljä miestä ja viisi naista, oli vakaasti Kaustisen ja Vetelin yhteisen murteen kannalla.

Vieraassa paikassa kaustislaisen erottaa kyllä samanlaisesta murteesta kuin meilläkin ja päin vastoin. (M25T)

Tämä murre on Vetelin Halsuan ja Kaustisen samanlainen - - aivan samalla lailla. (N73P)

20 vastaajaa löysi murteiden väliltä eroja, mutta kahdeksan ei osannut nimetä niitä. Seitsemän miehen mielestä murteiden välillä on eroja, mutta vain kaksi osasi nimetä

erot tarkemmin. 14 naista piti Vetelin ja Kaustisen murteita erilaisina ja heistä 10 osasi myös nimetä eroja. Eniten mainintoja oli Kaustisella käytetyistä ruotsalaislainoista.

Saman luontoista, vielä enempi lainattu ruotsista sanoja. (M78P)

Kyllä niissä murteissa on eroja. Kaustisen murteeseen kuuluvat ruotsinkielestä tulleet sanat hantuuki, vakstuuki, tooli. (N22P)

Ruotsalaislainat kuuluvat myös Vetelin murteeseen, mutta vastauksista päätellen ne ovat ehkä säilyneet paremmin Kaustisella kuin Vetelissä, ja niitä käytetään siellä yhä edelleen enemmän. Jo 1800-luvun lopulla on huomattu eroja Kaustisen ja Vetelin murteiden välillä. Kaustisella on tavattu enemmän ruotsalaisia sanoja ja sanojen alussa ainakin *t:n* ja *kr:n* edessä on käytetty ruotsalaisilta lainattua *s:ää*: *stooli* 'tuoli', *skrinti* 'veräjä' (Aspelin 1870: 3). Tätä piirrettä, jossa sanan alussa olisi jopa kolmen konsonantin yhtymä, ei nykyään enää juuri kuule, jos sitä on Vetelissä koskaan käytettykään.

Toiseksi eniten mainintoja oli Kaustisen ja Vetelin murteiden sanastollisista eroista. Monessa vastauksessa oli mainittu esimerkkinä isoisan nimitys, joka on Kaustisella *vaari/faari* ja Vetelissä *tuta*. Myös pullapitkon kaustislainen nimitys *kaavila* muistettiin mainita. Verbit *kinnata* ja *pönnätä* eli 'vetää' ja 'työntää' oli mainittu yhdessä vastauksessa kaustislaisuuksina. Havaintojeni mukaan niitä käytetään myös Vetelissä. Jopa eräiden kauppojen ja liikkeiden ovissa olen nähnyt avausohjeena perinteisten *vedä* ja *työnnä* -kylttien tilalla *kinnaa* ja *pönnää* -opasteita.

Kahden vanhemman naisvastaajan mielestä Kaustisen murre on vähän *ärräsempää* kuin Vetelin murre. Kaustisen murretta kuvattiin myös reheväksi. Eräs nainen totesi, että *Kaustisella puhuthan vielä enempi törkiän koriaa*. Nämä kommentit ovat kaikki sellaisilta vastaajilta, jotka asuvat savolaismurteiden rajaa lähellä olevissa kylissä. Vastauksista voisi päätellä, että he ovat verranneet Kaustisen murretta omaan ei enää niin "rehevään" murteeseen, jota savolaismurteiden läheisyys on ehkä heikentänyt.

Vastauksista voisi päätellä, että veteliläisten mielestä Kaustisella murre on säilynyt hieman vanhempana kuin Vetelissä. Kaustisella on kuuluisa maine kulttuuripitäjänä, kansanmusiikkifestivaalien isäntänä ja vanhan perinteen ylläpitäjänä. Siihen sopii mainiosti myös oman murteen vaaliminen, jota Kaustisella on harrastettu ehkä pitempään kuin Vetelissä. Kaustisella työskentelevä vastaaja totesi, että vieraspaikkakun-

talaiset odottavat kuulevansa Kaustisella paikallista murretta. Kaustisen murteesta on tehty jopa murrekurssi, jonka suosio ei ainakaan Kaustisella ole ollut kovin suuri, mutta tuskin kaustislaiset tarvitsevatkaan kurssia opetellakseen murretta (PJL 4.1.200: 8; Salo 1994). Keskusteluissa on tullut esille, että veteliläisten mielestä kaustislaiset ovat ylempää murteestaan kuin he. Vetelissä oman murteen arvo on tiedostettu vasta lähiaikoina.

Eräs vastaaja oli kirjoittanut vastauksessaan, että *kaustislainen sanoo "hän" ja veteliläinen "se"*. Samaan asiaan puuttui myös toinen vastaaja käymässämme keskustelussa. Hän totesi, että *kaustislaiset hänettelee*. Tämä piirre voisi viitata kaustislaisten pyrkimykseen käyttää yleiskieltä, mutta kyseessä voi olla myös murre-ero. Muoto-opin kokoelmissa sekä Halsuan että Vetelin aineistossa on *hän*-pronominin yhteyteen liitetty huomautus, että *hän*-pronominia käytetään yleensä toisen puhetta referoitaessa, muuten käytetään *se*-pronominia. Kaustiselta kerättyyn aineistoon vastaavaa huomautusta ei ole liitetty, mutta sen sijaan *se*-pronomini on merkitty omalle kortilleen persoonapronominin funktiossa käytettynä. (MA.) Tämän perusteella *hän*-pronominin käytössä ei ole suuria eroja Vetelin, Halsuan ja Kaustisen välillä. Kaustislaisten epäiltiin myös eräässä vastauksessa yrittävän puhua kirjakieltä, mutta lopulta heidänkin puheensa kääntyy murteeksi.

Kyllä taitavat puhua. Yrittävät aluksi tosin vähän kiriakieltä, mutta kyllä se niiltäki menee pian murteen puolelle. (M44P)

Seuraavassa asetelmassa on esitetty lukumääräisessä järjestyksessä vastauksissa nimetyt piirteet, joita on löydetty Kaustisen ja Halsuan murteista.

Kaustinen

enemmän ruotsalaislajinoja
sanastoeroja
rehevämpiä
painotteisia eroja
r voimakkaampi
kirjakielisempiä

Halsua

kirjakielisempää
pehmeämpää
enemmän vaikutteita vieraista murteista

Kuten asetelmasta käy ilmi, kaustislaisten murteesta on löydetty ja osattu nimetä paljon enemmän piirteitä ja ominaisuuksia kuin halsualaisten kielestä. Tätä eroa selittää hyvin se, että vain yksi vastaaja kertoi, että ei osaa sanoa mitään kaustislaisten murteesta, kun heidän kanssaan *tulee oltua niin vähän tekemisissä*. Tietämättömyyttään Halsuan murteesta sen sijaan perusteli samalla lauseella neljä vastaajaa.

Muutenkin vastaajat olivat paljon epävarmempia Halsualla puhutusta murteesta kuin Kaustisen murteesta. Vastaajat olivat selittäneet tietämättömyyttään muun muassa sillä, että *ei ole kokemusta, ei ole seurannut, ei ole kiinnittänyt huomiota*. Vastaukset pitävät varmaan paikkansa ainakin siltä osin, että veteliläiset asioivat enemmän Kaustisella kuin Halsualla. Kaustinen on suurempi liikekeskus kuin Veteli tai Halsua, joten siellä käydään ostoksilla ja tullaan näin tutuiksi kaustislaisten kanssa.

Halsuan murteestakin oli löydetty eroja, vaikka yleisenä piirteenä voisi sanoa, että murretta pidettiin eroista huolimatta melko samanlaisena kuin Vetelissä.

En osaa sanoa, mutta luulisin että suht' koht' samaa. (N44P)

Mielestäni puhutaan samalla tavoin. (N64K)

Kyllä mielestäni pääosin samalla tavalla, mutta on niissä varmaan jotain eroja. Ei tule nyt esimerkkiä mieleen. (M25T)

Yhdeksän vastaajan mielestä murteissa ei ole eroja. 20 vastaajaa totesi, että Halsualla puhuttu murre on aikalailla samanlaista kuin Vetelin murre tai ainakaan suurempia eroja ei ollut huomattu. Kuusi vastaajaa epärii eikä antanut kysymykseen selkeää vastausta. Kaksi vastaajaa oli jättänyt kokonaan vastaamatta kysymykseen.

Kolmesta vastaajaa löysi eroja, mutta seitsemän osaisi nimetä niitä. Halsuan murteeseen todettiin sekoittuneen keskisuomalaisia ja keskipohjalaisia murrevaikutteita. Esimerkkeinä vaikutteita antaneista paikkakunnista oli mainittu Sievi, Ullava ja Toholampi. Halsualla kerrottiin myös kuulevan enemmän vieraita murteita ja halsualaisten todettiin puhuvan kirjakielisemmin.

Ullavalta ja Toholammilta vaikutteita vähän pehmeämpää, mutta aika samanlaista. (M78P)

Puhuthan samallalaila vaikka Halsualla on enempi muuhalta tulheita että sielä kuulee enempi vierhampaaki murretta. (M50P)

Ei ihan samanlaista, enempi kirjakieleen vivahtavaa. (M49T)

Näillä kaikilla luetelluilla piirteillä voi olla vaikutusta myös siihen, että murretta kuvattiin pehmeämmäksi kuin Vetelissä. Kaksi vastaajaa arveli, että Kaustisen murre olisi lähempänä Vetelin murretta, mutta yhden vastaajan mielestä Halsuan murre on lähempänä Vetelin murretta kuin Kaustisen murre. Halsualta syntyisin oleva vastaaja totesi asiasta seuraavasti:

Ihan samalla lailla. Murretta puhuvat ja leviästi. Ei tarvinnu ainaka tulukia aikanhan ko sieltä Vetelhin tulin.

Enemmistö nuorista vastaajista oli sitä mieltä, että Halsualla puhutaan suurin piirtein samalla tavoin kuin Vetelissä. Vain yksi vastaaja oli sitä mieltä, että samanikäisen puhe olisi kirjakielisempää. Kaksi nuorta vastaajaa oli jättänyt vastaamatta kysymykseen ja kaksi kertoi, että eivät ole kiinnittäneet huomiota asiaan. Koska nuoret eivät löytäneet paljoakaan eroja Kaustisen ja Halsuan murteista, voidaan päätellä, että nuoriso puhuu Vetelin murrealueella varsin samanlaista kieltä ja murretta.

3.3. Etelä-Pohjanmaa

Lähes kaikki vastaajat ovat löytäneet eroja Etelä-Pohjanmaan murteen ja Vetelin murteen väliltä. Vain yksi, 17-vuotias tyttö, on jättänyt vastaamatta kysymykseen, ja vastavasti 17-vuotias poika on vastannut kysymykseen, puhuvatko eteläpohjalaiset eri tavalla, että *eivät todellakaan*. Tämä voi olla pojan todellinen mielipide, mutta mahdollista on myös, että hän ei ole lukenut kysymystä kunnolla vaan on olettanut sen olevan samanmuotoinen kuin kaksi edellistä kysymystä: puhutaanko samalla tavoin? (Ks. liitettä 1.) Pojan muutkaan vastaukset eivät ole kovin monisanaisia tai perusteluja sisältäviä, joten niistäkään ei saa enempää tietoja hänen mielipiteistään.

Muut 47 vastaajaa ovat sitä mieltä, että eteläpohjalaiset puhuvat eri tavalla kuin veteliläiset. Kahdeksan yli 40-vuotiasta vastaajaa, joista neljä on miehiä ja neljä naisia, ei ole antanut esimerkkejä Etelä-Pohjanmaan murteesta. He ovat vastanneet kysymykseen yksinkertaisesti *kyllä*. 18-vuotias mies toteaa eteläpohjalaisten puhuvan *hieman eri tavalla* ja 17-vuotiaan tytön mielestä he puhuvat hieman eri murteella. 15-vuotiaan tytön mukaan eteläpohjalaisilla on *erilainen aksentti, erilaisia lainasanoja ja erilainen tapa vääntää sanoja*.

Kolmetoista vastaajaa on kiinnittänyt huomiota eteläpohjalaisten puheen tyyliin. Kolme vastaajaa toteaa heidän puhuvan *pitkää eteläpohjalaasta*. Neljä muuta vastaajaa kuvaa puhetta pitkäksi, ja myös neljä vastaajaa pitää puhetta leveänä. Eteläpohjalaisten puheen kuvataan olevan vankempaa ja komeampaa, ja Lapuan seudulla todettiin puhuttavan *vahvalla rintaäänellä*. 68-vuotiaan naisen mielestä Etelä-Pohjanmaalla *r pärisee*, ja 77-vuotiaan miehen mukaan siellä käytetään *paljon voimasanonoja*. Eteläpohjalaiset ovat itsekin kuvanneet murrettaan leveäksi, venyväksi ja komeaksi. (Mielikäinen 1981: 122; Nuolijärvi 1986a: 79).

Eteläpohjalaisten puhe on jotenkin ”leviämpää”. (N53R)

Et. Pohjanmaan murre on ”laveeta” ja ”leveetä”. (M67Pu)

Puhuvat, eteläpohjalaiset puhuvat venyttäen, pitkään, tuloo, menöö, käit taskussa, kammarissa. (N36P)

E-pohojalaaset tuloo ja menöö Me menhän ja tulhan. (M18P)

Viisitoista vastaajaa, joista 11 on naisia ja neljä miehiä, on maininnut sanat *menöö ja tuloo* esimerkkeinä Etelä-Pohjanmaan murteesta. Tämä *e:n* labiaalistuminen onkin yksi huomattavimmista piirteistä, mikä erottaa keski- ja eteläpohjalaismurteita. Kettusen mukaan (1959: kartta n:o 159) myös Veteli kuuluisi *e:n* labiaalistumisen alueeseen, mutta Vetelin murteen piirteisiin ilmiö ei kuulu. *Mennä* ja *tulla* ovat hyvin suurtaajuisia sanoja, joten niissä omasta murteesta poikkeava piirre on helppo havaita. 49-vuotias nainen on vastannut, että *siellä lisätään o ja ö*, mutta hän tarkoittanee tällä juuri *e:n* labiaalistumista.

Seitsemän vastaajaa on todennut eteläpohjalaisten venyttelevän vokaaleita tai sanoja. Nämä viittaavat tällä todennäköisesti *i*-loppuisten diftongien kehittymiseen pitkiksi vokaaleiksi. Monessa vastauksessa esiintynyt *eteläpohjalaaset* on tästä hyvä esimerkki. Tämä piirre on myös yksi tekijä siinä, että Etelä-Pohjanmaan murre kuuluu pitkältä. Kaksi naista on kirjoittanut vastauksissaan, että *a korostuu ja aata pidennetään vähän joka paikassa*. Nämäkin vastaukset viittaavat luultavasti edellä mainittuun seikkaan. Parissa vastauksessa on mainittu sana *kaaku*, jossa ensitavun lyhyt vokaali on muuttunut pitkäksi. Mielikäisen mukaan (1981: 123) eteläpohjalaismurteiden venyttävä vaikutelma johtuu muun muassa vokaalienvälisen *h*:n säilymisestä ja švaavokaalista.

Neljä vastaajaa on antanut esimerkkejä sanoista, joissa *h* on säilynyt. Vaikka *h* on säilynyt myös Vetelin murteessa, on *h*:n käyttö osassa Etelä-Pohjanmaata erilaista kuin Vetelissä. Mainintoja on niin passiivista kuin III infinitiivin illatiivistakin.

Asia on täysin selvä. Eteläpohjanmaalla puhutahan, täällä puhuthan.
(M42R)

Menemähän ja tulemahan on tyypillisiä. (N68I)

Nämä vastaukset osoittavat, että pienikin ero naapurimurteessa huomataan ja pannaan merkille. Erityisesti nämä murteiden pienet erot on otettu huomioon murrematkimuksissa, joissa karakterisoidaan omasta murteesta poikkeavia äänneilmiöitä (Leino 1968: 14).

Kolme nuorta vastaajaa on pannut merkille Etelä-Pohjanmaalla eräissä pronomineissa ja omistusmuodoissa käytetyn *-hna*-päätteen ja maininnut sen esimerkkinä.

- - kones, mihinä, kuhuna tyypillisiä (N30P)

Eteläpohjalaisilla on mihinä ja kuhuna- sanoja, äitee ja isse, moomma tootta ja nootta eli paljon leviämpää kieltä kuin Vetelissä. (N22T)

22-vuotiaan naisen esimerkissä on myös kaksi mielenkiintoista muotoa: *isse* ja *nootta*. Ne on luultavasti muodostettu analogisesti, *isse* isästä äidistä käytetyn *äitee*-asun mukaan ja *nootta* (*nelhe ovat*), joka murteella olisi oikeammin *non*, muiden monikon persoonapronominien taivutuksen mukaisesti (*moomma*, *tootta*). Todennäköisesti nämä

muodot eivät ole käytössä eteläpohjalaisissa murteissa. 30-vuotias nainen on maininnut vastauksessaan myös sanan *kones*. Etelä-Pohjanmaan murteessa alkuaan *h*-loppuiset nominatiivit esiintyvät *s*-loppuisina (Rapola 1969: 127).

Kuusi vastaajaa on maininnut murteiden välillä olevat sanastoerot. Esi-merkkeinä on mainittu sanoja, jotka tarkoittavat Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla eri asioita.

Esim. en kehtaa tarkoittaa meillä, että on jotenkin ujo, eteläpohjalaisilla se tarkoittaa ei viitsi, ”huilata” tarkoittaa kovaa menoa, meillä levätä.
(N53R)

Myös muita Vetelissä outoja murre sanoja on muistettu, kuten *lavitta* ’tuoli’, *itikka* ’lehmä’ tai ’hyönteinen’, *veskorvo* ’vesisaavi’, *sillat* ’portaat’ sekä *kyyra* ’lyhde’. Muutama vastaaja on kirjoittanut esimerkeiksi hauskoja sanontoja, joissa tulee esille myös muita murrepiirteitä. Niistä mainittakoon *d*:n heikossa asemessa käytetty *r*, jota käytetään myös Vetelin murteessa. Kirjakielen *d*:n vastineita on yleensäkin pidetty erittäin huvittavina ja erikoisina, joten niitä on korostettu monissa murrematkimuksissa (Punttila 1998: 7).

Me oomme suamenhevosmiähiä Nurmoosta, mei pirä lämpöösistä noon niin vähääsiä. (Et.pohjamaan miehen lausahdus raveissa.) (M67Pu)

Etelä-Pohjanmaalla puhutaan mm. ”nyt asumma äireen korossa, sisko asuu isän korossa.” (M62Pu)

Häjä tuloo lähärethän (N61K)

Vetelin lähimmät naapurikunnat Etelä-Pohjanmaan puolella (Vimpeli, Evijärvi ja Lappajärvi) kuuluvat niin sanottuun savolaiskiilaan ja itämurteiden alueeseen. Tämän takia esimerkeissä on mainittu eteläpohjalaisuksina itämurteisia piirteitä, kuten persoonapronominit *myö*, *työ* ja *hyö* sekä savolaismurteille ominainen *ts*-yhtymän variantti *ht* : *veihti*, *mehtä*.

Viisi vastaajaa on huomannut, että kaikkialla Etelä-Pohjanmaalla ei puhuta samanlaista murretta, ja he ovat selventäneet eteläpohjalaisten murteiden eroja hieman tarkemmin.

Erilaisuus riippuu alueesta; lappajärveläinen menöö ja tuloo, kun menään edemmäksi tulee eroa lisää. (N47P)

Puhuvat vahavalla rintaäänellä, varsinkin Lapuanseudulla. Lappajärviset ja järviseutulaiset on lähempänä, mutta h:n käyttö niillä tahtoo unohtua. (M44P)

Lappajärvellä pehmeämpää ja Kauhavalla ylpeillään murteella, säilynyt hyvin. (M78P)

Lappajärvellä murteen sanotaan olevan *pehmeämpää* ja sen arvellaan olevan lähempänä Vetelin murretta kuin muun eteläpohjalaisen murteen. Vetelin murteeseen on tullut todella monia leimallisia piirteitä juuri Etelä-Pohjanmaan murteesta, joten Vetelin murre on kuitenkin monessa suhteessa lähempänä eteläpohjalaisia murteita kuin savolaiskiilan murteita. Vastaaja saattaa tarkoittaa myös puhetyyliin ja puheen rytmiin viittaavia seikkoja, koska kertoo ensin Lapuan seudun puhetyylistä, ja ne voivatkin olla järvisseudulla saman suuntaisia kuin Vetelissä. Eteläpohjalaista murretta leimaa esimerkiksi Rapolan mukaan (1969: 125) ”ponnekas rytmi”, joka ”ryhdittää” puhetta.

3.4. Nuorten ja vanhojen käsityksiä eri-ikäisten kielestä

Kyselylomakkeen seitsemännessä kysymyksessä tiedustelin vastaajilta, puhuvatko heidän mielestään nuoret ja vanhat eri tavalla ja millaisia eroja he ovat huomanneet. Lähes kaikkien vastaajien mielestä (47/49) nuorten ja vanhojen puheessa on havaittavissa eroja (ks. taulukkoa 7). Vain yhden vastaajan mielestä nuorten ja vanhojen puheessa ei ole eroa. Kaksi vastaajaa ei ole antanut selkeää vastausta kysymykseen. Toinen on jättänyt vastaamatta ja toinen on todennut: *en ole seurannut tilannetta*. Pelkästään vanhojen ihmisten puheesta huomioita on tehnyt kuusi vastaajaa, ja kolme vastaajista on löytänyt nuorten ja vanhojen puheesta eroja, mutta ei ole nimennyt niitä.

Taulukko 7. Miesten ja naisten maininnat nuorten ja vanhojen puheen eroista.

	Miehet		Naiset		Yhteensä	
	f	%	f	%	f	%
Nuorten puhe	13	59	6	22	19	39
Vanhojen puhe	1	4	5	19	6	12
Nuoret sekä vanhat	5	23	13	48	18	37
Havaittua eroa ei nimetty	2	9	1	4	3	6
Eroa ei havaittu	1	4	0	0	1	2
Ei osaa sanoa	0	0	2	7	2	4
Yhteensä	22	100	27	100	49	100

Sukupuolten väliset erot tulevat näkyviin, kun verrataan vastaajia, jotka ovat ottaneet kantaa ainoastaan nuorten sekä nuorten ja vanhojen puheeseen. 19 vastaajaa, joista 13 on miehiä, on pohtinut asiaa nuorten puheen ja kielen kannalta. 18 vastaajaa, joista 13 on naisia, oli kuvaillut sekä nuorten että vanhojen puhetta. Nuorista miehistä suurin osa (4/6) oli analysoinut nuorten puhetta, mutta enemmistö naisista (7/9) oli vastannut kysymykseen kertomalla sekä nuorten että vanhojen puheesta. Vastaukset jakautuvat samalla tavoin siis nuorten ja vanhempien vastaajien kesken. Voisikin miettiä, mitä tämä kertoo miehistä ja naisista.

Tutkimuksissa miehet ovat yleensä osoittautuneet murteellisemmiksi kuin naiset (esim. Mielikäinen 1988: 95; Nuolijärvi 1988: 82). Tämän tiedon valossa olisi helppo tehdä päätelmä siitä, että nuorten kieli poikkeaa juuri miesten puhumasta murteesta enemmän, ja siksi miehet ovat tarttuneet vastauksessaan pelkästään nuorten puheeseen. Asiaa mufkistaa kuitenkin se, että myös nuoret miehet ovat maininneet nuorten kielen muuttumisen. Ei voi ajatella, että vanhat murretta puhuvat miehet vertaisivat nuorten kieltä omaansa, koska myös nuoret miehet ovat vastauksissaan samoilla linjoilla. Toisaalta vastausten analysoinnissa voisi mennä niin pitkälle, että päättelisi vastausten heijastavan miesten ja naisten välisiä ajattelullisia eroja. Muutoksia tapahtuu enemmän nimenomaan nuorten puheessa, ja he saavat puheeseensa uusia piirteitä. Se siis eroaa, erottautuu, vanhojen puheesta, jossa muutoksia ei juuri tapahdu.

Naiset ovat ajatelleet asiaa monipuolisemmin ja vastanneet esitettyyn kysymykseen perusteellisemmin. Vaikka vastaajia, jotka kertoivat pelkästään vanhojen puheesta, on määrällisesti vähän, on huomattava, että heistä suurin osa on naisia. Jälleen voisi palata siihen, että miehiä on pidetty murteellisempina kuin naisia, jotka pyrkivät yleiskielisempään puheeseen (ks. lukua 3.5). Tämä ero tulee esille myös tässä tutkimuksessa. Kun miehet olivat kiinnittäneet huomiota nuorten puheeseen, ovat naiset panneet merkille vanhojen ihmisten puheen, joka on murteellisempaa kuin heidän oma puheensa. Naiset eivät siis näe suurta eroa oman puheensa ja nuorten puheen välillä.

Vanhempien puhetta kuvataan yleisesti murteellisemmaksi kuin nuorten. Vanhempien murre määritellään *vankemmaksi*, *vahvemmaksiksi* ja *selvemmäksi* kuin nuorten murre. Vanhempien puheen sanotaan sisältävän enemmän murre sanoja, joita osa nuorista ei enää edes tunne tai joita he käyttävät vain harvoin. Myös ruotsalaisten lainasanojen osuus muistetaan mainita vanhempien puheelle ominaisena piirteenä.

Vanhemmat puhuvat murteellisempaa kieltä kuin nuoret. Vanhoilla on enemmän ”vanhoja” sanoja, kuten ruotsin kielestä lainattuja ilmaisuja. (N22T)

Vanhemmat puhuvat perinteistä vetelin murretta. Vanhemmat käyttävät sellaisia sanoja, joita nuoret eivät edes tunne. (N21L)

Vanhat puhuvat joitakin sanoja ruotsalaisittain esim. hantuuki, jästi, ransukka, ämpäri, vakstuuki, kahaveli, tokko (nukke) tokkos (eikös). (N44P)

Monet vastaajista ovat todenneet, että vanhat murre sanat tuovat lisäväriä ilmauksiin. Vanha sanasto antaa puheelle oman mausteensa ja elävöittää kieltä. Toisaalta voisi pohtia, tuovatko murre sanat myös syvempiä vivahteita puheeseen ja ilmauksiin. Joillekin murre ilmauksille voi olla vaikea löytää täysin vastaavaa yleiskielistä ilmausta ilman, että sanoman pienet vivahteet tai sisältö muuttuvat. (Vrt. Nuolijärvi 1986a: 122.)

Muutama vastaaja on kuvaillut ja erotellut hieman tarkemmin nuorten ja vanhojen puhetta ikäryhmittäin. He ovat tehneet päätelmän: mitä vanhempi puhuja on, sen selvemmin hänen puheensa on murteellista. Mielenkiintoinen on 15-vuotiaan tytön vastaus, jossa hän sanoo sekä nuorten että vanhojen puhuvan *vahvaa murretta*. Hän ei

määrittele nuorten ikiä tarkemmin, joten ei voi varmuudella päätellä, minkä ikäisiä nuoria hän tarkoittaa. Lapsilla murre vielä voi olla hyvinkin vahvaa, jos heillä ei ole paljon kodin ulkopuolisia harrastuksia ja kaverit puhuvat samaa murretta. Mutta jo yläasteelle, isompaan kouluun, siirryttäessä kielikontaktit kasvavat ja puhekieli muuttuu. Toisaalta tytön vastausta voisi optimistisesti pitää oivana esimerkkinä veteliläisten nuorten myönteisestä suhtautumisesta murteeseensa.

Molemmissa esimerkeissä vastaajat ovat todenneet, että keski-ikäiset, niin sanotut työikäiset, eivät puhu kovin vahvaa murretta. Heidän puheeseensa vaikuttavat erityisesti kielenulkoiset muuttajat kuten koulutus ja työpaikka. Myös tietyn aseman osoittaminen tai asemaan pyrkiminen, sosiaaliset verkot ja ryhmäsolidaarisuus vaikuttavat yleensä kieleen, joten niiden voisi ajatella olevan erityisen vahvoja tekijöitä työikäisten kielen vaikuttimina (ks. Nuolijärvi 1988: 82—83). Vastaajat totesivat murteen olevan vahvinta vanhuksilla. Heillä murre onkin säilynyt todennäköisesti muuttumattomimpana, ja heidän käytössään ovat juuri vanhat murre sanat ja ruotsalaislainat.

Hiukan. Molemmat haluavat/puhuvat vahvaa murretta. Keski-ikäiset puhuvat heikkoa murretta. (N15P)

Nuoriso puhuu mielestäni nykyään aika paljon kirjakieltä. Mitä vanhemmaksi he tulevat sitä vähemmän he käyttävät murretta esim. nykyiset ylioppilaat, heistä suurin osa puhuu täysin kirjakieltä. Vanhemmat ehkä 70-80 vuotiaat käyttävät ehkä enimmäkseen murretta. 30-60 vuotiaat puhuvat sekaisin murretta ja kirjakieltä. (N40P)

Nuorten puheen kuvaileminen on kirvoittanut niin nuoret kuin vanhatkin pohtimaan monisanaisesti puheen muuttumista. On etsiskelty syitä sille, mistä vaikutteita saadaan ja mitä piirteitä korvataan uusilla. Enimmäkseen osassa vastauksia nuorten puhetta nimitetään **kirjakieleksi** (16/49), ja tämän määritelmän tekevät vanhemmat.

Nuoriso puhuu enempää kirjakieltä. (N49T)

Nuoret eivät enää puhu Vetelin murretta, vaan jotaki kirjakielen ja muualta tullutta sekoitusta. Enää ei nuoret sano esim. messä (metsä) vaan mehtä. (M67Pu)

Ehkä nuoret puhuvat enemmän kirjakieltä tai ”slangia”. (N51T)

Vanhempien vastaajien mielestä kirjakieli on varmaan nuorten kielen määrittäjänä selkein vastakohta murteelle, jota he itse puhuvat enemmän kuin nuoret. Yksikään nuorista ei ole käyttänyt puheestaan *kirjakieli*-termiä, sen sijaan puhutaan **yleis-** ja **puhekielestä**.

Nuorten vastauksissa saattaa näkyä koulun vaikutus. He ovat äidinkielen tunneilla oppineet, että kirjakieli on vain kirjoitettua kieltä eikä kukaan puhu sitä. Vanhempien vastauksissa mainittu kirjakieli voisikin tarkoittaa käytännössä lähinnä yleispuhekieltä. Vastaukset voisivat myös kertoa nuorison kielellisestä tilannetajusta. Puhuessaan vanhempien ja vieraampien ihmisten kanssa nuoret puhuvat yleiskielisemmin kuin puhuessaan toisten nuorten kanssa. Vanhempien ihmisten kanssa keskustellessaan nuoret osaavat ”siistiä kieltään”, vähentää slangin ja lainasanojen käyttöä. Näin vanhemmat ihmiset saavat kuvan, että nuoret puhuvat kirjakieltä. Nuorten puhetta nimitetään myös **sekamurteeksi**, johon tulee vaikutteita muista murteista.

Nuoret saavat ehkä enemmän vaikutteita muualta ja heidän puheensa on sekoitus monia murteita. (M18P)

Vanhat puhuvat ehkä juuri vetelin murteella, nuoret puhuvat yleisellä puhekielellä, slangilla, joka välittyy esim tiedotusvälineiden kautta. (N19P)

Kahdeksan vastaajan mielestä nuoret puhuvat **slangia** tai ottavat siitä vaikutteita puheeseensa. Pari vanhempaa vastaajaa on määritellyt nuorten puhuvan ”omaa kieltään”. Tämän päätelmän tekoon on todennäköisesti vaikutusta vierasperäisillä lainasanoilla ja slangilla. Englannin kielestä muokatut sanat ja sanonnat on mainittu nuorten puheelle tyypillisenä piirteenä useassa vastauksessa. Nämä sanat ovat usein levikiltään laajoja ja välittyvät niin harrastusten, tekniikan kuin tiedotusvälineidenkin kautta. Tutkimusten mukaan nuoret suosivat puheessaan nimenomaan laajalevikkisiä piirteitä, jotka eivät leimaa puhujaa minkään tietyn murteen puhujaksi (Lappalainen 2001: 77).

Uusien virikkeiden ja kehittyvän teknologian ja niistä saatujen kielellisten vaikutteiden myötä nuorten sanavarasto laajenee ja erikoistuu jatkuvasti. Vanhemmat eivät enää pysy nuorten juttujen perässä. Hyvän esimerkin nuorten slanginkäytöstä saa 19-vuotiaan naisen loppukommentista: *Oli aika vaikea kysely, mutta nyt totuttua voisi skriivailla sitä sun tätä.*

Nuorten kieleen tulee uusia tietynlaisia slangisanoja (eri lähteistä), jotka ovat ”valtakunnallisia” (usein engl. peräisiä). Nuorten kielessä kirjakieli on vallitsevampaa. Mitä vanhempi henkilö on sen selkeämmin hänen puheensa on murteellista. (N47P)

Nuoret eivät käytä esim messää ja kasso, nuoret käyvät ”metällä”. H:n käyttö on vähäisempää: mennään/menhän. Sanavarasto on ihan erilainen; vanhat ei tiedä romppuja ja pleisteisoneita!! (N68I)

Myös vanhempien kotipaikalla on vaikutusta nuorten puheeseen. Jos molemmat ovat kotoisin Vetelistä ja kotona puhutaan murretta, säilyy murre paremmin kuin sellaisissa perheissä joissa ei murretta käytetä. Tämän oli todennut myös eräs vastaajista.

Perheessä jossa molemmat vanhemmat ovat Vetelistä murre säilyy paremmin kuin sellaisessa jossa vanhemmat ovat eri paikkakunnilta. (M40I)

Keskusteluissa on käynyt ilmi, että veteliläisten mielestä termi **äidinkieli** on aivan oikeutettu, sillä lapsi oppii äidin murteen paremmin kuin ympäristön kielen. Tämä lisää myös osaltaan nuorten sekamurteisuutta. Jos äiti tai molemmat vanhemmat ovat kotoisin toiselta murrealueelta, puhuvat he lapselleen omaa murrettaan, jonka lapsi omaksuu. Myöhemmin lapsi omaksuu piirteitä myös asuinympäristönsä murteesta ja kielestä. (Vrt. Mielikäinen 1981: 110.)

Myös kavereiden murre ja puhetapa vaikuttavat nuorten kieleen. Kavereiden kesken saatetaan puhua aivan eri tavalla kuin kotona. Käytetään slangia ja omia kielellisiä ilmauksia, mikä lisää kaveripiirin yhteenkuuluvuutta ja erottaa heidät samalla muista ihmisistä omaksi joukokseen. Paunosen mukaan (1989: 225—227) slangi on yksi osoitus nuorison kapinasta, eikä sitä ole alun perin käytetty oman piirin ulkopuolella. Hän määrittelee slangin antinormatiiviseksi, kirjakielen vastaiseksi. Mielenkiintoista kuitenkin on, että omassa tutkimuksessani nuorison kieltä nimitettiin juuri *kirjakielleksi*.

Vastauksista voisi päätellä, että nuorilla on käytössä paljon enemmän rekistereitä, tilanteesta riippuvia puhetyylejä, kuin vanhemmilla. Nuoret varioivat puhetaan aina tilanteen mukaan: mummulle saatetaan puhua sujuvaakin murretta, mutta muille vanhemmille ihmisille yleiskieltä. Kotona puhutaan sekamurretta ja kavereiden

kanssa slangia. Tutkimuksissa nuorten tilanteisen vaihtelun tarkastelu on jäänyt melko vähälle. Eräissä tutkimustuloksissa tilanteista vaihtelua ei ole havaittu, mutta toisaalta on tehty myös havaintoja nuorten puheen tilanteisesta vaihtelusta. Tilanteisen vaihtelun kannalta merkittäväksi muuttujaksi on nuorten puheessa noussut sanasto ja sanastolliset erot. Nuoret hallitsevat monia erikoisslangeja ja sanastoja, jotka liittyvät tiettyyn harrastukseen tai ryhmään. Sanastoja käytetään niihin liittyvissä konteksteissa ja verkostoissa. (Lappalainen 2001: 91.)

Eräs vastaaja oli tehnyt mielenkiintoisen huomion, että *näyttelijöillä murre säilyy paremmin*. Hän viitanee tällä sellaisiin nuoriin, jotka ovat mukana esimerkiksi nuorisoseurojen tai kansalaisopistojen näytelmätoiminnassa. Useinhan näytelmiin on haluttu tuoda paikallisväriä ja hauskuutta murteiden avulla, vaikka yleensä murteilla on luonnehdittu kaunokirjallisuudessa, teatterissa ja elokuvissa alueellista tai sosiaalista tilannetta (Mielikäinen 2001: 6). Näin murteet ja sitä kautta heimostereotypiat tulevat tutuiksi nuorille. He saattavat kiinnostua siksi myös omasta murteestaan ja säilyttää sen paremmin.

Vastaajat olivat myös nimenneet muutamia piirteitä, jotka alkavat nuorten puheesta karsiutua pois. Nämä ovat juuri Vetelin murteen leimallisimpia piirteitä kuten *ts*-yhtymän murrevariantin *ss:n* vaihtuminen *ht:ksi*, esimerkiksi sanassa *metsä* > *messä* > *mehtä*, ja *h:n* runsas käyttö, *kassothan* > *katotaan*. Vetelin murteelle ominaisten äänneasujen tilalle otetaan siis muotoja muista murteista, joita ei ehkä pidetä niin erikoisina tai selvinä murteellisuuksina.

Läheisillä savolaismurteilla lienee vaikutusta *ht*-yhtymän yleisyyteen. Tavutuskin on vastaajien mukaan savolaismurteille ominainen *mehtä*: *metällä*, eikä länsimurteille tyypillinen vaihtelematon *ht* : *ht*, joka on käytössä muissa keskipohjalaismurteissa. (Ks. Kettunen 1959: kartta n:o 8.) 26-vuotias nainen on maininnut *mehtä*-sanana Vetelin murteen tunnuspiirteenä: *Sanoihin lisätään paljon h-kirjainta esim. mehtä (metsä) kahtoa (katsoa) jne.*

3. 5. Käsitteitä miesten ja naisten kielestä

Sukupuoli on yksi tärkeä taustamuuttuja sosiolingvistisessä tutkimuksessa. Se ei koostu pelkästä seksuaalisesta erosta vaan se liittyy miesten ja naisten yhteiskunnalliseen asemaan ja kaikkeen siihen, mistä miehen ja naisen yhteisöllinen status syntyy: elämän perspektiivien erilaisuudesta. Sukupuolen ohella ammatin ja koulutuksen perusteella määrittäviä sosiaaliryhmiä on pidetty toisena keskeisenä taustamuuttujana, mutta siihen en aio omassa tutkimuksessani syvemmin puuttua. (Ks. Nuolijärvi 1986b: 216—217.)

Kysymys naisten ja miesten puheen välisistä eroista oli ilmeisesti vastaajille hankala, koska siihen oli jätetty paljon vastaamatta (5/49) tai sitten oli yksinkertaisesti todettu, että ei ole huomattu eroja (25/49). Eräs vastaaja totesi, että *en osaa sanoa*. Miehistä 68 % ja naisista 59 % ei ollut huomannut eroa naisten ja miesten puheessa. Maaseudulla kieliyhteisö on pysynyt sosiaalisesti homogeenisempänä kuin kaupungeissa, joten miesten ja naisten kielellinen taustakin on yhtenäisempi (Mielikäinen 1988: 94). Tämän vuoksi Vetelissäkin saattaa olla vaikea huomata eroja naisten ja miesten puheessa.

Eroavaisuuksia oli löytänyt 18 vastaajaa, ja kuusi naista ja yksi mies olivat tehneet yleisen havainnon, että miehet olisivat murteellisempia kuin naiset. Tähän tulokseen on päädytty useissa tutkimuksissa. Neljä vastaajaa oli maininnut naisten puhuvan enemmän kirjakieltä. Naiset pyrkivätkin helpommin yleiskielisiin muotoihin, ja heille kieli on enemmän tuntomerkki, joka voidaan rinnastaa ulkonäköön tai käyttäytymiseen. Kieli kertoo ihmisestä jotakin. Naiset haluavat puhua paremmin ja ovat herkempiä tajuamaan kielellisiä eroja kuin miehet. (Ks. esim. Mielikäinen 1988: 95, 100; Nuolijärvi 1988: 83.)

Miehet puhuu selvemmin murretta kuin naiset. (N47R)

Naiset ehkä pyrkivät puhumaan määrättyissä tilanteissa kirjakieltä enemmän kuin miehet. (N68I)

Vastaajista vain 15-vuotiaan tytön mielestä naiset ovat murteellisempia kuin miehet. Tutkimuksissa on osoittautunut, että naisten ja miesten murteellisuuserot ilmenevät piirteittäin. Naisilla jotkin murrepiirteet ovat säilyneet paremmin kuin mie-

hillä, ja miesten puheessa on säilynyt sellaisia piirteitä, jotka ovat naisilta kadonneet. Miesten puheelle tyypilliseksi murrepiirteeksi on osoittautunut hyvin säilynyt švaavo-kaali. (Mielikäinen 1988: 94—99.) Omassa aineistossani vastaajat eivät ole eritelleet sitä, mikä heidän mielestään tekee miesten tai naisten puheesta murteellista. Nuoren tytön mielestä esimerkiksi vanhempien naisten puhe saattaa kuulostaa murteellisemmalta kuin miesten puhe juuri siksi, että hän määrittelee naisten kielessä olevat piirteet murteellisemmiksi kuin miesten käyttämät.

Toisena tekijänä, joka erottaa naisten ja miesten puhetta, pidettiin puheenaiheita ja aihepiirejä. Naisilla ja miehillä on erilaiset harrastukset ja mielenkiinnonkohdet, ja niihin liittyvät erilaiset erikoissanastot, joita toisen sukupuolen edustaja ei aina ymmärrä. Esimerkkejä oli annettu sekä miesten että naisten puheenaiheista. Naisten puheen aihepiirit liittyvät enemmän kotiin, muotiin, sisustukseen ja lapsiin. Miesten puheenaiheet ovat ehkä laajempia, urheiluun ja työhön liittyviä. Myös kiroilu tuotiin esille puhetta erottavana tekijänä. Vastauksessa ei kyllä mainittu kumpien puheelle se on ominaisempaa, mutta olettaisi, että kiroilu kuuluu todennäköisemmin miesten kuin naisten kielenkäyttöön.

Miehillä on miehiset puheet akat puhuu vaatheista. (N74I)

Miehet puhuvat esim. kirvesmiehen töistä ja käyttävät sanoja, joita naiset eivät tunne. Naisten käsityöt sis. erikoissanastoa, jota miehet eivät tunne. (M42I)

Naisten ja miesten puheesta oli löydetty ja kuvailtu myös muunlaisia eroja (ks. asetelmaa). Miesten puhetta oli kuvattu rennommaksi, ronskimmaksi, järeämmäksi ja yksinkertaisemmaksi. Eräässä vastauksessa todettiin: *suurin osa heistä [miehistä] puhuu samalla tavalla oli paikka tai tapahtuma mikä hyvänsä, he eivät arkaile käyttää murretta*. Tässäkin tulee esille tilanteen vaikutus kieleen. Naistet itse kertovat puhuvansa kirjakieltä tietyissä tilanteissa, esimerkiksi juhlissa. Miesten taas sanotaan käyttävän murretta tilanteessa kuin tilanteessa.

Vastaajat olivat pohdiskelleet myös puhetyylien eroja. 78-vuotias mies oli tehnyt hyvän ja muuallakin esiin tulevan havainnon todetessaan, että *naiset puhuu joutusammin* eli nopeammin. Elert (1977) on tuonut artikkelissaan esille tutkimuksissa

ilmenneitä yleisiä tendenssejä naisten ja miesten puheen eroista. Niiden mukaan miehet käyttävät enemmän ei-standardeja kielimuotoja, kuten murretta, he sopeutuvat hitaammin uuteen kielimuotoon ja puhuvat hitaammin kuin naiset. Miehet kokevat myös äänenmurroksen, mikä merkitsee muun muassa heikompaa kielikykyä kuin naisilla. (Nuolijärvi 1988: 77.) Tämä näkemys on kyllä hieman epäilyttävä, sillä eihän äänenmurroksen luulisi vaikuttavan kielikykyyn. Eräs nainen totesi, että *miesten puhe on ”yksinkertaisempaa”, naisten vivahteikkaampaa*. Viittaisikohan tämä vastaus edellä mainittuun miesten heikompaan kykyyn selittämällä sitä niin, että miehet havaitsevat ja käyttävät kielellisiä vivahteita naisia heikommin?

Kuten seuraavasta asetelmasta käy ilmi, naiset ovat osanneet nimetä naisten ja miesten puheesta enemmän eroja kuin miehet. Vaikka eroja ei ole lukumääräisesti paljon ja useimmat on mainittu vain kerran, niin silti voi huomata, että toisen sukupuolen puheesta on helpompi löytää ja nimetä kuvaavia piirteitä kuin oman sukupuolen puheesta. Piirteet ovat yleisyysjärjestyksessä.

Naisten havainnot		Miesten havainnot	
naisten puheesta	miesten puheesta	naisten puheesta	miesten puheesta
kirjakielisempää	murteellisempaa	kotipaikan murretta	murteellisempaa
murteellisempaa	ronskimpaa	kirjakielisempää	järeämpää
vivahteikkaampaa	yksinkertaisempaa	joutuisampaa	
hienostuneempaa	rennompaa		
	kiroilevampaa		

Koulutuksen ja työn vaikutus kieleen oli myös tuotu esille vastauksissa. Vetelissä harjoitetaan vielä suhteellisen paljon maataloutta, onhan maa- ja metsätalous Vetelin elinkeinoista toiseksi suurin, joten monet miehet työskentelevät kotonaan. Naiset kuitenkin käyvät töissä kodin ulkopuolella usein palveluammateissa, joissa he joutuvat käyttämään työssään enemmän yleiskieltä.

Toiselta paikkakunnalta olevien puolisoitten huomattiin tuovan eroavaisuuksia naisten ja miesten puheeseen. Naiset säilyttävät ilmeisesti oman kotipaikkansa murteen tai piirteitä siitä, vaikka muuttavat toiselle murrealueelle. Koska Veteli sijaitsee

maaseudulla, ei muuttajilla ole vaaraa tulla leimatuiksi uudessa ympäristössä maalaisiksi oman murteen vuoksi, niin kuin voi tapahtua kaupunkiin muutettaessa. Kaikki tämän asian esille tuoneet vastaajat olivat miehiä, joten ehkä heillä on omakohtaisia kokemuksia vaimojensa puheesta.

Naiset puhuu enemmän kirjakieltä, työympäristöt sekaannuttaa murretta ja palveluammatit. (M44P)

Vanhemmat miehet ja naiset puhuvat kutakuinki samaten. Nuoremmilla eroja ko vaimoja on kaapattu jokilaakson ulukopuolelta ni murretta ei oo välttämättä sillai sisäistetty. (M44P)

Enimmäkseen eroja miesten ja naisten puheessa olivat havainneet vanhemmat vastaajat. Nuoremmista vastaajista vain neljä oli löytänyt eroja. Tästä voisi päätellä, että nuoret puhuvat sukupuolesta riippumatta yhtenäisempää kieltä kuin vanhemmat (vrt. Mielikäinen 1988: 97). Kaksi nuorta naista ja yksi mies olivat todenneet miesten olevan murteellisempia kuin naisten.

4. MURTEEN SÄILYMINEN

4.1. Murreasenteet

Vastauksien perusteella voi todeta, että veteliläiset suhtautuvat omaan murteeseensa varsin positiivisesti. Veteliläiset ovat tietoisia murteensa ainutlaatuisuudesta ja murteelle ominaisista piirteistä. Se osataan erottaa muista lähiseudun murteista, ja jopa murrealueen sisällä on havaittu pieniä eroavaisuuksia ääntämyksessä ja suhtautumisessa murteeseen. Nämä ovat tutkimuksen kannalta hyvin mielenkiintoisia havaintoja, ja ne osoittavat veteliläisten olevan kiinnostuneita murteesta. Paljon vanhoja murre sanoja ja sanontoja on vielä muistissa, ja nuoretkin tuntevat niitä jonkin verran, vaikka eivät niitä käyttäisikään.

Vastauksissaan kysymykseen, pitäisikö murretta käyttää enemmän vai vähemmän, lähes kaikki vastaajat toivoivat, että murretta käytettäisiin enemmän. Kaksi vastaajaa oli jättänyt vastaamatta kysymykseen, ja 40-vuotias mies totesi, että *ei väliä, murteet häipyvät tämän päivän maailmassa*. Vastaaja on ilmeisesti huomannut tapahtuvan muutoksen murteissa ja yleensä puhekielessä, ja suhtautuu siksi välinpitämättömästi asiaan. Ehkä hän kokee, että yksittäisellä murteenpuhujalla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa murteen tulevaisuuteen, sillä hän kertoo itse puhuvansa *puhdasta murretta*. Hänenkään asenteensa ei siis ole negatiivinen, koska hän itse käyttää murretta.

Kaikki muut 46 vastaajaa totesivat, että murretta pitäisi käyttää enemmän. 19 vastaajaa, joista 14 naisia ja viisi miehiä, perusteli mielipidettensä sillä, että murre pitäisi säilyttää tai sitä ei saisi unohtaa. Kun murretta puhuttaisiin vastaajien mielestä enemmän, se myös säilyisi paremmin ja siirtyisi sukupolvelta toiselle elävänä ja hyvinvoivana.

Kyllä murre pitäisi säilyttää. (N44P)

Murretta pitäisi käyttää enemmän, ettei unohdu. (N51T)

Murretta pitäisi käyttää enemmän, jotta murre säilyisi. Se on paikkakunnan rikkaus! (M67Pu)

Seitsemän naista ja neljä miestä totesi murteen olevan *rikkaus* kielessä. 74-vuotiaan naisen mielestä *murretta ei saa unohtaa ikinä, se on suurin rikkaus mitä ihminen voi perintönä kantaa*. Murteita onkin kuvattu usein kielen rikastuttajiksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kieli olisi muuten köyhä. Murteiden rikkaus johtuu todennäköisesti niiden erilaisuudesta ja eksoottisuudesta. (Mielikäinen 1987: 20.)

Kyllä murretta pitäisi käyttää enemmän, että eri murteet säilyisivät. Murteethan rikastuttavat Suomen kieltä, elävöittävät sitä. (N64K)

Kyllä meiän murre on rikkaus, ko sitä kuulee vanhemman ihmisen oikein puhuvan. Nuoret ehkä vähän kainostelee ko menevät maakunnan ulkopuolelle ja toiset huomauttaa. Rinta rottingille ja murthet rohkiasti eshin. Rikkaus on. (M44P)

Ei haittaa vaikka puhuttaisiin enemmänkin, persoonallista, elävämpää kieltä. (N40I)

Murretta kuvattiin myös kielen *elävöittäjäksi* ja murteen todettiin olevan *komiaa* ja *persoonallista*. Nämä vastaukset voivat viitata siihen, että murteen ilmaisuvoima on monesti paljon tehokkaampi kuin yleiskielen. Se, että murre nähdään elävöittäjänä, perustuu osittain murteessa käytettyihin kuvailmauksiin ja deskriptiivisanoihin, joilla voidaan ilmaista sävyjä ja vivahteita. (Mielikäinen 1987: 20; Nuolijärvi 1986a: 122.)

Viiden vastaajan mielestä pitäisi puhua rohkeasti omaa murretta tai puhekieltä, eikä sen tilalle tarvitse opetella uusia kielimuotoja. Kirjakielen puhumista silloin, kun se ei ole luontevaa, pidettiin teeskentelynä tai hienosteluna.

Murretta saa käyttää, ei tarvi opetella kirjakieltä tilalle. (N36P)

Mielestäni jokaisen pitäisi puhua omalla tavallaan, eikä alkaa hienostelemaan sivistyssanoilla tai kirjakielellä, jos se ei tunnu luontevalta. (N26P)

Mielestäni murre tulisi säilyttää ja sehän tulee luonnostaan, joka täällä on koko ikänsä asunut mielestäni kirjakielen puhuminen ”väkisin” on teeskentelyä! (N53R)

Kaksi vastaajaa totesi, että omaa murretta ei pitäisi hävetä. Niin ikään kaksi vastaajaa mainitsi, että monesti murretta hävetään ja toinen vastaajista lisäsi, että murteelle on myös naurettu. Vastaajat eivät kuitenkaan tuoneet esille, millaisissa tilanteissa murretta joutuu häpeämään, tai milloin sille on naurettu. Tuskin kukaan joutuu häpeämään murretta omalla paikkakunnalla, jossa kaikki puhuvat suurin piirtein samalla tavoin. Häpeän tunne omasta murteestaan tai kielimuodostaan liittyy usein vieraaseen kieliympäristöön tai tilanteeseen. (Vrt. Nuolijärvi 1986a.)

Monesti häpiää omaa murretta mutta kyllä sitä pitää puhua, se on rikkaus. (N30P)

Omaa murretta ei pitäisi hävetä, minun mielestäni murteen pitäisi säilyttää. (N73P)

Enemmän, eikä pidä hävetä omaa murretta ja ajatella, että vain Savon murteet ja Orvokki Aution kieli ovat puhumisen arvoisia. (N68I)

Mielestäni nämä kommentit paljastavat, kuinka tiukasti murre ja kieli nähdään osana ihmistä. Kieleen kohdistuvat arvostelut ja epäluulot koetaan iskuina vasten koko persoonaa, ei pelkästään kieltä. Kieli on henkistä pääomaa, jonka avulla ilmaistaan itseä ja ollaan vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Kieli ja erityisesti murre kertovat myös jotakin puhujastaan, esimerkiksi, mistä hän on kotoisin ja minkä ikäinen hän on. Murteisiin liitetään usein vanhat heimostereotyyppiat ja murteen katsotaan kertovan jotain myös puhujansa luonteesta. Myös eräs vastaaja toi esille murteen ja luonteen yhteyden.

Murteen perusteella voi usein päätellä ihmisten kotiseudun ja usein saateetaan jo sillä perusteella tehdä arvioita myös henk. luonteesta esim. hämäläinen hitaus karjalainen vilkkaus jne. (N47P)

Ehkä puheen rytmistä voi päätellä erinäisiä asioita puhujasta, mutta mielestäni luonne ja murre eivät ole suoraan verrannollisia toisiinsa.

Veteliläisten positiivista asennoitumista murteeseen korostaa myös se, että muitakaan murteita ei ollut vastauksissa unohdettu. Kolme vastaajaa toi esille, että arvostavat myös muita murteita ja nekin pitäisi heidän mielestään pyrkiä säilyttämään. Myös kolmen vastaajan mielestä murteita, tai nimenomaan oikein puhuttuja murteita, on

mukava kuunnella, joten heilläkään murteen arvostus ei rajoitu vain omalle paikkakunnalle ja murrealueelle.

Murre on rikkaus ja on hienoa, että on erilaisia murteita eri puolella Suomea. (M25T)

Murre on kaunista kuultavaa korvalle esim. Savon murre. (M62Pu)

Muutamista vastauksista voi päätellä, että vastaajat halusivat murteen säilyvän *mahdollisimman hyvin* ja ”oikein”. Tämä tarkoittanee murteen säilyttämistä mahdollisimman alkuperäisessä asussaan. Kuitenkaan vastauksista ei heijastu, että vastaajat arvostaisivat vain oikein puhuttua ja ”puhdasta” murretta, joka on ollut käytössä joskus viime vuosituhannen alussa. Veteliläiset tuntuvat hyväksyneen murteensa sellaisena kuin sitä nykyään puhutaan.

Neljän nuoren vastaajan vastauksista on havaittavissa lievää etäisyyttä murteen säilyttämiseen. He kyllä haluavat murteen säilyvän, mutta käyttävät vastauksiinsa lieventäviä ja epävarmuutta osoittavia ilmauksia.

Enemmän varmaan. (M17P)

Olisihan se murteiden säilymisen kannalta hyvä kun niitä käytettäisiin enemmän. (N22P)

22-vuotiaan naisen vastauksesta voi päätellä, että hänen mielestään murretta tulisi käyttää enemmän vain, jotta murre säilyisi, muuten asialla ei ole hänelle niin suurta merkitystä. 29-vuotiaan mies puolestaan toteaa: *kyllä olisi hyvä säilyttää perinteet*. Hän näkee murteen siis vain osana perinnettä ei niinkään elävänä osana nykykieltä. 17-vuotiaan tytön mielestä murretta pitäisi käyttää *joissain tapauksissa enempi ja joissaki vähempi*. Hän ei kuitenkaan täsmennä, millaisia tapauksia tarkoittaa. Ehkä nämä nuoret ovat jo vieraantuneet murteesta sen verran, että heidän suhtautumisensa siihen ei ole niin välitöntä ja läheistä kuin esimerkiksi vanhemmilla vastaajilla. (Vrt. Nuolijärvi 1986a: 123.)

Kaiken kaikkiaan veteliläisten asenteet murrettaan ja yleensä murteita kohtaan vaikuttavat positiivisilta. He ovat kuvanneet murretta varsin positiivisilla ilmauksilla, heidän mielestään murretta voisi käyttää enemmän ja se pitäisi säilyttää. Muu-

tamat vastaajat olivat antaneet myös ehdotuksia siitä, missä murretta voisi käyttää enemmän, ja useat vastaajat olivat kirjoittaneet vastauksiaan murteella, mikä kertoo heidän positiivisesta asenteestaan. (Ks. lukua 5.)

4.2. Paikallisidentiteetti

Anssi Paasin (1984: 72) mukaan alueellinen identifioituminen tapahtuu eri aluetasoilla eri tavoin. Identifioituminen kansakuntaan tapahtuu eri perustein kuin identifioituminen kylään. Mitä laajempi identifioitumisen kohde on, sitä abstraktimmaksi ja sybolisemmaksi identifioitumisperusta muodostuu. Pienillä alueilla identiteetti voi muodostua yhteenkuuluvuudentunteen perusteella, jota sosiaalinen kanssakäyminen aiheuttaa. Alueeseen on helpompi identifioitua, kun sen asukkaat tunnetaan.

Veteli on suhteellisen pieni maaseutukunta, jossa alue- ja murretietoisuus ovat korkealla. Joidenkin vastaajien voi selvästi havaita olevan identiteetiltään veteliläisiä. He ovat todenneet, etteivät ole paljon tekemisissä halsualaisten tai kaustislaisten kanssa. He tekevät myös selvän eron eteläpohjalaisiin ja löytävät murteista eroa. Yleensä he ovat myös sanoneet puhuvansa Vetelin murretta. Alueeseen voi identifioitua siis myös murteen avulla. Samaa murretta puhuvien koetaan kuuluvan yhteen. Murretta voidaan pitää eräänä merkityksellisimmistä regionaalisista ominaisuuksista, vaikka se ei aina vaihdukaan toiseksi tietyllä aluerajalla. Tavallisesti murre kuitenkin liitetään esimerkiksi maakuntiin. (Paasi 1984: 62—63.)

Vastaajien identiteettiä voisi siis yrittää päätellä vastauksien perusteella. Tämä ei tietenkään ole täysin relevanttia, koska lomakkeessa ei ollut suoraan identiteettiin liittyvää kysymystä. Joudun aika paljon turvautumaan päätelmiin. Jonkinlaisia viitteitä alueellisesta identiteetistä saa siitä, millaista kieltä vastaajat ovat sanoneet puhuvansa. Vetelin murre viittaisi siis siihen, että vastaajat ovat identiteetiltään veteliläisiä. Sekamurteen tai sekakielen puhujien identiteettiä on vaikeampi määritellä, koska he eivät ole yhdistäneet murrettaan tarkemmin mihinkään alueeseen. He ovat kuitenkin osanneet erottaa puhekielensä eteläpohjalaisista murteista, joten he tiedostavat todennäköisesti olevansa keskipohjalaisia.

Jos vastaajien identiteettiä etsisi sen perusteella, kuinka he ovat osanneet erottaa murteen muista lähialueen murteista, erittäin moni vastaajista olisi identiteetiltään veteliläinen, niin hyvin murteet on erotettu toisistaan. Useat vastaajista tietävät, että Kaustisella ja Halsualla puhutaan samaa murretta kuin Vetelissä. Kuitenkin monet ovat löytäneet pieniä eroja kunnissa puhuttavista murteista. Tämä voisi tarkoittaa sitä, että he haluavat, ehkä tiedostamattomasti, erottautua muista murrealueen kunnista ja olla veteliläisiä.

Vetelin eri kylien välillä huomatu murre-erot voisivat viitata siihen, että näiden erojen havaitsijat haluavat identifioitua vielä pienempään alueelliseen kokonaisuuteen eli kylään. Tämä on tietenkin vain oletus, joka selviäisi vain tarkempien kyselyiden tai keskustelujen pohjalta.

Niillä vastaajista, jotka ovat sanoneet puhuvansa Perhonjokilaakson murretta, on todennäköisesti hiukan laajempi identiteettikäsitys. He liittävät koko Perhonjokilaakson yhtenäiseksi alueeksi. Todennäköisesti myös heidän vastaustensa takana on tieto siitä, että samaa murretta puhutaan myös Kaustisella ja Halsualla. Kuitenkaan Perhossa, joka on neljäs Perhonjokilaaksoon kuuluva pitäjä ei puhuta Vetelin ryhmän murretta. Näiden vastaajien näkökantaan on saattanut vaikuttaa myös Perhonjokilaaksoniminen paikallislehti. Paasin mukaan (ks. 1984: 118) juuri tiedotusvälineillä ja erityisesti lehdistöllä on ollut tärkeä merkitys alueellisen identifioitumisen synnyssä. Näin siis Perhonjokilaakso-lehdellä olisi yhdistävä vaikutus alueen ihmisiin.

Joukkotiedotuksella on nykyään myös tärkeä osa maakunnallisen mielen vaalijana. Perinteisessä suomalaisessa aluejärjestelmässä ja siihen identifioitumisessa maakunta on ollut todennäköisesti merkittävin alueyksikkö. (Paasi 1984: 117—118.) Maakunnat rajautuvat lähes samoin kuin perinteiset kansalliset heimot. Ajatuksen eri maakunnissa asuvista omat kansanluonteet ja kulttuuripiirteet omaavista heimoista toi Suomeen Zacharias Topelius. Heimojen oli tarkoitus yhdistää kansaa nationalismien hengessä. Maamme-kirjassaan Topelius esitti yhä edelleen elävät kuvaukset Suomen eri heimoista. (Alasuutari 1999: 166—167.)

Monissa veteliläisten kanssa käymissäni keskusteluissa on käynyt ilmi, että he pitävät itseään pohjalaisena, mutta mielellään liittävät siihen tarkentavan määreen: keskipohjalaisina. He eivät miellä itseään pohjalaisiksi siinä mielessä kuin yleinen

stereotypia pohjalaiset kuvaa: ylpeinä, hurjina, jäyhinä, näyttämisen haluisina ja itseään kehuvinä (ks. Dufva ym. 1993: 44). Sellaisinahan stereotyyppisiä pohjalaisia pidetään.

Vaikka pohjalaisen luulisi olevan yleiskäsite kaikille Pohjanmaalla asuville, veteliläisten mielestä pohjalaisuudella tarkoitetaan aina eteläpohjalaisuutta ja stereotyyppisellä pohjalaisella kuvataan eteläpohjalaista. Keskipohjalaisen sanotaan olevan hiljaisempi ja heikompi itsetunnonaltaan kuin eteläinen heimoveljensä. Samoin ovat todenneet myös haapajärviset, mikä ilmenee Sanna Leipälän (2000: 68) tutkimuksesta. Eräs haapajärvinen mies on sanonut olevansa pohjanmaalainen, koska pohjalainen tarkoittaa eteläpohjalaista.

Erot eteläpohjalaisiin tulevat hyvin esille Vetelin ja Etelä-Pohjanmaan murteen erojen havainnoinnissa. Lähes kaikki vastaajat ovat löytäneet eroja Etelä-Pohjanmaan ja Vetelin murteiden väliltä. Veteliläiset erottavat siis selvästi oman murteensa eteläpohjalaisista murteista eivätkä näin halua identifioitua kielellisesti Etelä-Pohjanmaahan, vaan ovat identiteetiltään joko veteliläisiä, perhunjokilaaksolaisia tai keskipohjalaisia.

5. VASTAUSTEN VUOROVAIKUTUKSELLISUUS

Muutammat vastaajat olivat kirjoittaneet vastauksiaan murteella, mikä ilmaisee suoraan heidän myötämielisen asenteensa omaa murrettaan kohtaan. Lähes kaikki vastaajat olivat kirjoittaneet murteella vastauksensa kolmanteen kysymykseen (Mistä tunnistaa Vetelin murteen?), mutta 14 vastaajaa (7 miestä ja 7 naista) oli käyttänyt murteellisia ilmauksia muissakin vastauksissa. Kolme vastaajaa, joista kaksi oli miehiä (44- ja 50-vuotiaita) ja yksi 30-vuotias nainen, oli kirjoittanut kaikki vastauksensa Vetelin murteella. Tekstiin oli jäänyt kyllä muutama *d*-kirjain tai se oli kadonnut kokonaan (*meiän*), mikä osoittaa vain sen, että vastaajat olivat kirjoittaneet aidosti sillä kielimuodolla, jota he itse puhuvat.

Kirjoittamalla murretta vastaajat osoittivat kiinnostustansa murrettaan kohtaan sekä sen, että hallitsevat murteen. Jos ajattelee kyselyn toteuttamistilannetta vuorovaikutustilanteena, murteella kirjoittaneet vastaajat tunsivat varmaan tilanteen sellaiseksi, jossa on sallittua ja jopa odotettua kirjoittaa murretta. Esittämällä kysymyksiä murteesta, vaikkakin yleiskielellä, innostin ehkä vastaajat käyttämään murretta omista vastauksissaan. Varmaan myös sillä, että olin henkilökohtaisesti läsnä kyselyä tehtäessä, oli vaikutusta murteelle suosiollisen ilmapiirin syntyyn. Olinhan suurimmalle osalle vastaajista jollakin tapaa tuttu ja puhun itse Vetelin murretta.

Myös murteella kirjoittamisen vaikeutta oli pohdittu vastauksissa. Todettiin, että *murteen kirjoittaminen on vaikeampaa kuin puhuminen*. Perusteellisesti ja pohtivasti kyselyyn vastannut nainen kirjoitti, että *kirjoitus menee aina automaattisesti kirjakielen mukaan*, vaikka yrittäisi kirjoittaa murretta. Toteamuksen todenperäisyyden voi havaita hyvin vastauksista. Useissa kohdissa vastaajat ovat joutuneet korjaamaan ”virheellisiä” kirjakielisiä muotoja, jotka ovat lipsahaneet murteen sekaan.

Murteen kirjoittamisen vaikeuden voi havaita myös vaihtelevista kirjoitusasuista esimerkiksi *messhän* tai *meshän*. On mukaan päässyt jopa ylimääräisiäkin *h*-kirjaimia: *tulukhaa syömhän*, jossa oikeampi muoto olisi *tulukaa*. Tämän esimerkin oli kirjoittanut nuori mies, joka on syntyperäinen veteliläinen. Kaikkien murteellisten muotojen kirjoitusasu ei näytä olevan selvä alkuperäisille murteenpuhujillekaan.

Sellaisten vastaajien, jotka eivät ole syntyperäisiä veteliläisiä, vastauksista huomaa, että he eivät täydellisesti hallitse Vetelin murretta. Kaikkia murrepiirteitä ei ole

muistettu tai osattu käyttää omassa kirjoituksessa, vaikka ne olisi tunnistettu ja mainittu murrepiirteiksi. On kirjoitettu esimerkiksi *ossaan (oshan)*, *kassotaan (kassothan)*, *menhään (menhän)*, *käret taskussa (taskusa)*. Erityisesti *h:n* käyttö on vaikeaa sellaiselle, joka ei ole sitä omassa murteessaan oppinut käyttämään. Tämän huomaa myös edellä mainituista sanoista, joissa *ts* on osattu korvata *ss:llä*, mutta *h* on jäänyt murretta tavoittelevasta muodosta pois.

Vastaajat toivat esille myös sen, että tilanteita, joissa voisi tai pitäisi kirjoittaa murretta, on aika vähän. Eräs vastaaja toivoi esimerkiksi enemmän murrepakinoina paikallisiin lehtiin ja murteellisia radio-ohjelmia peräänkuulutettiin myös. Murretta haluttaisiin siis nähdä ja kuulla nykyistä enemmän julkisissakin yhteyksissä. Erään vastaajan mielestä murrepakinat ja murteella kirjoitetut jutut sopisivat mainiosti paikallislehden sivuille ja niitä olisi hauska lukea. Vastauksien perusteella voisi todeta, että Vetelissä olisi tilausta erilaisille murrejulkaisuille.

Ruotsalaisessa tutkimuksessa paikoiksi, joissa voisi käyttää enemmän murretta, on nimetty alue- ja paikallisradiot ja alue-TV (Bolfek Radovani 2000: 41). Koulussakin toivottiin puhuttavan enemmän murretta, vaikka eräs veteliläinen vastaaja totesikin: *Voi olla paikallaan, että koulussa edelleen puhutaan kirjakieltä, jonka oppiminen on tärkeää. Mutta murre rinnalla.*

Vastaajat siis toivat oma-aloitteisesti esille sellaisiakin toivomuksia ja huomioita murteesta ja kielestä, joita ei kyselyssä suoraan tiedusteltu. Tämä osoittaa myös, että vastaajat kokivat kyseessä olevan vuorovaikutustilanteen. He esittivät omia mielipiteitään ja ajatuksiaan vapaasti. Tietenkin voi olla mahdollista, että kyselytilanteessa vastaajat toivat esille positiivisen asenteensa murteeseen, koska ajattelivat minun odottavan sitä. Näin voi päätellä esimerkiksi vastauksista, joissa muuten on oltu erittäin lyhytsanaisia, mutta kuitenkin kysyttäessä, pitäisikö murretta käyttää enemmän, on vastattu kyllä.

22 vastaajaa oli kirjoittanut mielipiteitä ja kommentteja kyselyn viimeiseen kohtaan, ”mitä muuta haluaisit sanoa”. Vastaajat saivat tässä tuoda esille omia kommenttejaan, jotka heräsivät kyselyn aikana tai askarruttivat heitä muuten. 11 vastaajaa käsitteli vastauksissaan murretta ja siihen liittyviä asioita, joita kyselyssä ei muu-

ten ollut tiedusteltu tai otettu huomioon. Monet kertoivat toiveitaan murteen säilymisestä ja käytöstä tai huomioitaan yleensä kielestä.

Lapsille kannattais puhua murretta, kirjakielen oppii kirjoista ja koulusta. Murre on katoavaa kansanperinnettä. (N30P)

Vetelin murretta puhutaan pienellä alueella, mistä lie tänne kulkeutunut. (Pohjoisestako? Vai toisinpäin?) - - Koska olen ikäni asunut Vetelissä kuten puolisonikin, murre on säilynyt helposti. (N47P)

Haluan että yhteiskunta olisi (pysyisi) murretta vaalivana. Se on kaikkein henkilökohtainen rikkaus. (N41P)

Vastaavasti 11 vastaajaa oli vastauksessaan kommentoinut kyselyä, esittänyt tervehdyksiä ja viestejä kyselyn suorittajalle tai viitannut vastauksissaan tilanteeseen tai ajankohtaan. Eräs vastaaja esimerkiksi totesi, että *kahvi loppu*, koska oli kyselyyn vastatessaan juonut kahvia. Vanhempi miesvastaaja toivotti *hyvää joulua* viitaten kyselyntekoajankohtaan ja lähestyvään joulun, ja kaksi vastaajaa toivotti menestystä tutkimukselle.

Hyvä kysely. (M17P)

Toivottavasti tästä saa jotain tolkkua! (N53R)

Eiköhän siinä tullu kaikki tarphellinen... (N22T)

Mielenkiintoinen tutkimus. Työn iloa näiden kyselyiden purkamiseen. (M25T)

Nämä kommentit ja spontaanit ajatukset vahvistavat päätelmää siitä, että kyselyyn vastaaminen on koettu vuorovaikutustilanteena. Se on nähty omana merkityksellisenä tilanteenaan, koska siihen on viitattu kommenteissa (*kahvi loppu*). Samalla se on liitetty laajempaan kokonaisuuteen, kuten vuodenaikaan ja tulevaan tutkimukseen. Esille on tuotu myös huolia siitä, onko vastauksestani hyötyä tutkimuksen kannalta sekä ajatuksia, joissa vastaajat toteavat tehneensä parhaansa vastatessaan kyselyyn.

Myös värikäs välimerkkien käyttö voi olla osoitus siitä, että vastaajat ovat halunneet viestiä vastauksissaan kyselyn tekijän kanssa. Huuto- ja kysymysmerkit ker-

toivat paljon vastaajien ajatuksista monissa kohdissa. Vastausten perusteella voisi siis todeta, että kyselylomakkeella tehtyä tutkimusta voi pitää vuorovaikutustilanteena.

6. PÄÄTÄNTÖ

Nykyään murteita arvostetaan, ja niitä halutaan tuoda julkisuuteen toisella tavalla kuin muutama vuosikymmen sitten. Murteita ei enää häpeillä käyttää, van niistä ollaan ylpeitä. Sama asennoituminen ilmenee myös veteliläisten vastauksista. Kyselyssä saami- ni vastausten perusteella veteliläisten murreasenteita voi pitää positiivisina.

Vastaajat olivat tunnistaneeet ja osanneet nimetä monia Vetelin murteelle tyypillisiä piirteitä. Tyypillisimmäksi murrepiirteeksi mainittiin *h*:n runsas käyttö. Tämä onkin varsin leimallinen piirre, sillä *h* on Vetelin murteessa aina säilynyt. Vetelin ryh- män murteen omimmaksi piirteeksi nimetty *ts*-yhtymän sijasta käytetty *ss* oli mainittu myös monissa vastauksissa murteelle tyypillisenä piirteenä. Heikkoasteisen *d*:n ase- mesta käytetty *r* oli mainittu muutamissa vastauksissa. Murteelle tyypillisinä piirteinä oli vastauksissa mainittu myös muun muassa ruotsalaislainat, vanhat murre sanat ja *f*:n käyttö, esimerkiksi sanassa *kaffeli*.

Vastaajat olivat muistaneet ja maininneet esimerkkeinä useita murre sa- noja ja sanontoja. Murrepiirteiden tunnistaminen ja nimeäminen sekä sanojen taitami- nen ovat oivia osoituksia siitä, että veteliläiset ovat hyvin tietoisia murteestaan, sen piirteistä ja arvosta. Vastaajat osasivat eritellä myös taitavasti murteen ja yleensä kielen käyttöänsä.

Suurin osa vastaajista kertoi puhuvansa murretta (25/49) tai yleiskieltä ja murretta (13/49). Murre osattiin nimetä Vetelin murteeksi, mutta sitä nimitettiin myös Perhonjokilaakson murteeksi. Kukaan vastaajista ei kertonut puhuvansa pelkkää kirja- kieltä, mutta vain 18 % vastaajista kielsi koskaan käyttävänsä kirjakieltä. Vastaajista 30 % kertoi käyttävänsä kirjakieltä tilanteesta riippuen *joskus* tai *harvoin*. 29 % vastaajista myönsi puhuvansa kirjakieltä tilanteen sitä vaatiessa.

13 vastaajaa nimesi *viralliset tilanteet* sellaisiksi tilanteiksi, joissa käyte- tään kirjakieltä. Kirjakieltä mainittiin käytettävän myös puhelimessa, vieraiden tai ylempiarvoisten henkilöiden kanssa keskusteltaessa, virastoissa sekä työssä ja harrastuk- sissa. Veteliläisten vastauksista kävi selvästi esille, että puhetilanne vaikuttaa siihen, millaista kielimuotoa kulloinkin käytetään.

Vastausten perusteella murteesta ja sen käytöstä löytyi niin alueellisia kuin sosiaalisiakin eroja. Vastaajat olivat tehneet tarkkoja havaintoja lähimurteista ja osasivat erotella oman murteensa hyvin muista murteista. Vastaajat olivat huomanneet pieniä murre-eroja jopa Vetelin eri kylien välillä. Murteen sanottiin olevan *vahvempaa* lähellä Kaustista olevissa kylissä kuin Vetelin eteläosissa.

Samaan murreryhmään Vetelin kanssa kuuluvien Halsuan ja Kaustisen murteistakin löydettiin eroja, vaikka suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että näissä kunnissa puhutaan samaa murretta kuin Vetelissä. Vastaajat olivat havainneet Kaustisen ja Vetelin murteen välillä sanastoeroja. Kaustisen murteessa sanottiin olevan myös enemmän ruotsalaislajinoja kuin Vetelin murteessa. Halsuan murretta pidettiin *pehmeämpänä* ja *kirjakielisempänä* kuin Vetelin murretta. Siihen sanottiin myös tulleen vaikutteita muista murteista.

Lähes kaikki vastaajat olivat löytäneet eroja Etelä-Pohjanmaan ja Vetelin murteiden väliltä. Etelä-Pohjanmaan murretta nimitettiin pidemmäksi ja leveämmäksi. Tunnistettavimmaksi eteläpohjalaiseksi piirteeksi mainittiin *e:n* labiaalistuminen muodoissa *tuloo* ja *menöö*. Muutama vastaaja oli havainnut myös Etelä-Pohjanmaan sisäiset murre-erot. Vetelin lähimmät eteläpohjalaiset naapurikunnat Evijärvi, Lappajärvi ja Vimpeli kuuluvat savolaisiin siirtymämurteisiin, joten eteläpohjalaisuuksina oli mainittu myös savolaisia piirteitä.

Puheen sosiaalisia eroja löydettiin niin miesten kuin naisten sekä nuorten että vanhojen puheesta. 25 vastaajaa ei ollut löytänyt eroja miesten ja naisten puheesta, mutta eroja löytäneet vastaajat olivat sitä mieltä, että miehet ovat murteellisempia kuin naiset, jotka pyrkivät puhumaan enemmän kirjakieltä. Mitään piirteitä, jotka olisivat havainnollistaneet miesten murteellisuutta, ei esitetty. Myös nuoret miehet osoittautuivat hieman murteellisemmiksi kuin nuoret naiset.

Jos miesten ja naisten puheessa olevien erojen nimeäminen ja havaitseminen oli vaikeaa osalle vastaajista, niin nuorten ja vanhojen puheen erojen havaitseminen on ollut helpompaa. Lähes kaikkien vastaajien mielestä nuorten ja vanhojen kielessä on eroja. Vanhempien mielestä nuorten puheeseen sekoittuu kirjakieltä, mutta nuoret itse erittelevät puhettaan tarkemmin. Siihen kerrottiin tulleen vaikutteita muista murteista,

puhekielestä ja slangista. Vanhempien puhetta kuvattiin yleensä murteellisemmaksi kuin nuorten puhe.

Koska alueeseen voi identifioitua myös murteen avulla ja veteliläiset osoittivat vastauksissaan hyvää alue- ja murretuntemusta erottamalla oman murteensa naapurimurteista, saattoi vastauksista tehdä päätelmiä vastaajien identiteetistä. Monien vastaajien voisi päätellä olevan identiteetiltään veteliläisiä sen perusteella, millaista kieltä he olivat kertoneet käyttävänsä ja miten he olivat sen nimenneet.

Tein vastausten perusteella myös päätelmiä kyselytilanteen vaikutuksesta ilmitulleisiin asenteisiin. Mielestäni perinteistä lomakekyselyä voi tarkastella myös diskursiivisesti, niin paljon vuorovaikutuksellisuutta vastauksissa on. Joissakin tapauksissa kyselytilanne saattoi vaikuttaa vastaajien asenteeseen niin, että he antavat vastauksissaan myönteisemmän kuvan murreasenteistaan, kuin mitä se tavallisesti on. Suurimmasta osasta vastauksia välittyi kuitenkin aito kiinnostus murretta kohtaan ja näin myös aito positiivinen asenne.

Lähes kaikki vastaajat totesivat, että murretta tulisi käyttää enemmän, jotta se säilyisi. Muutamat vastaajat olivat myös nimenneet tilanteita, joissa toivoivat murretta käytettävän. Murretta nimitettiin *rikkaudeksi* ja kielen *elävöittäjäksi*. Vastauksissa korostui myös, että pitäisi puhua rohkeasti omaa murretta, eikä tuntea siitä häpeää. Pari vastaajaa oli osoittanut murteentuntemuksensa erityisellä tavalla: he olivat kirjoittaneet kaikki vastauksensa Vetelin murteella. Vastaajat eivät olleet unohtaneet muitakaan murteita, vaan positiivinen asenne muihinkin murteisiin heijastui vastauksista.

Tutkimusta tehdessä huomasin veteliläisten olevan tietoisia ja innostuneita omasta murteestaan. Käyttämällä rohkeasti murrettaan veteliläiset saavat säilytettyä murteensa elävänä ja voimakkaana vielä pitkään.

LÄHTEET

- ALASUUTARI, PERTTI 1999: Kohti uutta kielikamppailua? — Alasuutari, Pertti — Ruuska, Petri (toim.), *Post Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa* s. 163—176. Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitran julkaisusarja nro 224. Vastapaino, Tampere.
- ASPELIN, J. R. 1870: Tavoista ja kielimurteesta Ylivetelin pitäjässä. — Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. II:8. s. 1—26. SKS, Helsinki.
- BOLFEK RADOVANI, JASMINA 2000: Attityder till svenska dialekter — en sociodialektologisk undersökning bland vuxna svenskar. SoLiD nr 13, FUMS Rapport nr 201. Uppsala universitetet.
- DEPREZ, KAS & PERSOONS, YVES 1987: Attitude. — Ammon, Ulrich — Dittmar, N. — Mathier, K. J. (eds.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society* s. 125—132. Walter de Gruyter, Berlin—New York.
- DUFVA, HANNELE — MUIKKU-WERNER, PIRKKO — AALTO, EIJA 1993: Mämmin ja makkaran maa. Kulttuuritietoa meille ja muille. Korkeakoulujen kielikeskus Jyväskylän yliopisto. Kielikeskusmateriaalia n:o 105.
- HIRSJÄRVI, SIRKKA (toim.) 1983: Kasvatustieteen käsitteistö. Otava, Helsinki.
- IKOLA, OSMO 1972: Kirjakieli ja puhekieli, yleiskieli ja murre. — *Sananjalka* 14 s. 16—26.
- Isosuinen nainen 1988. Toim. Lea Laitinen. Yliopistopaino, Helsinki.
- ITKONEN, TERHO 1987: Erään vokaalivyyhden selvittelyä. Pitkän vokaalin lyhene- mistä vai lyhyen pitenemistä h-loppuisessa ensitavussa? — *Virittäjä* 2/1987 s. 167—206.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982: Eräitä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä.— Jonninen-Niilekselä, Kaija (toim.), Tampereen puhekieli tutkimuskohteenä. s. 121—160. *Folia Fennica & linguistica*. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6.
- KALAJA, PAULA 1996: ”Englanti valloittaa mielet”: Kieliasenteiden tutkimisesta. — Luukka, Minna-Riitta — Mielikäinen, Aila — Kalaja, Paula (toim.), *Kielten kuulossa. Kielitieteen päivät Jyväskylässä 5. ja 6.5.1995* s. 205—211. Jyväskylän yliopisto / Korkeakoulujen kielikeskus.
- 1999: Kieli ja asenteet. — Sajavaara, Kari — Piirainen-Marsh, Arja (toim.), *Kielenoppimisen kysymyksiä* s. 45—72. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 7. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- Kasso isse. Murreasanastoa kolmesta pitäjistä 2000. Toim. Erkki Tunkkari. Vetelin kotiseutuyhdistyksen lukemisto II. Halsua-Talon ja Viljami Kalliokoski - museon Kannatusyhdistys ry., Kaustisen Kotiseutuyhdistys ry., Vetelin Kotiseutuyhdistys ry.
- KETTUNEN, LAURI 1930: Suomen murteet II. Murrealueet. SKST 188, Helsinki.
- 1959: Suomen murteet III. Murrekartasto. 2. supistettu painos. SKS, Helsinki.
- KNUUTILA, SEPPO; PAASI, ANSSI 1995: Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. — Katajala, Kimmo (toim.), *Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta histo-*

- rian, antropologian ja maantieteen välimaastossa s. 28—94. Tietolipas 140. SKS, Helsinki.
- LAITINEN, LEA 1982: Kaustisen koriaa kieltä. Arvid Virkkalan murrekirja. Kaustisen kulttuurilautakunta, Kaustinen.
- 2000: Halsuan, Vetelin ja Kaustisen murteesta. — Kasso isse s. 11—21.
- LAPPALAINEN, HANNA 2001: Sosiolingvistinen katsaus suomalaisnuorten nykypuhekieleen ja sen tutkimukseen. Virittäjä 1/2001 s. 74—101.
- LEINO, PIRKKO 1968: Suomalaiset matkimukset. Suomen kielen sekä suomalaisen ja vertailevan kansanrunouden pro gradu -työ. Helsingin yliopisto.
- LEIPÄLÄ, SANNA 2000: Haapajärvisten murreasenteista. Pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- MANTILA, HARRI 1992: Ei tääläkhän senthän jokaishen sanhan hootakhan panna. Jälkitavujen vokaalienvälisen *h:n* variaatio peräpohjalaisissa murteissa. SKST 572, Helsinki.
- 2001: Sanoja kielen reunoilta. — Kielijuttu, Keski-suomalainen 27.2.2001
- MIELIKÄINEN, AILA 1980: Nykysuomalaisen puhekielen tutkimuksen taustaa. — Mielikäinen, Aila (toim.), Nykysuomalaisen puhekielen murros Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1 s. 1—40. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20.
- 1981: Murre kielenkäyttäjät ja asenteet. — Mielikäinen, Aila (toim.), Nykysuomalaisen puhekielen murros Jyväskylän osatutkimus. Raportti 2 s. 91—126. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 24.
- 1987: Murre, asenteet ja identiteetti. — Mielenterveys n:o 2 s. 17—21.
- 1988: Naiset puhekielen säilyttäjinä ja uudistajina. — Isosuinen nainen s. 92—111.
- 1991: Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä. Jyväskylän yliopiston Suomen kielen laitoksen julkaisuja 36.
- 2001: Kirjoitettua murretta. Kielikello 4/2001 s. 4—7. Kielenhuollon tiedotuslehti. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986a: Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti. Tietolipas 100. SKS, Helsinki.
- 1986b: Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen. SKST 436, Helsinki.
- 1988: Sukupuoli kielellisen tuotoksen muovaajana. — Isosuinen nainen s. 73—91.
- PAASI, ANSSI 1984: Aluetietoisuus ja alueellinen identiteetti ihmisen spatiaalisen sidoksen osana. Suunnittelumaantieteen yhdistyksen julkaisuja 13, Joensuu/Helsinki.
- PAAVOLA, LIISA 1987: Talar ni svenska vai puhunko suomea? Kaksikielisen helsinkiläisen kielellinen identiteetti ja valintatilanteet. Opera Fennistica & linguistica 1. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PALANDER, MARJATTA 2000: Puhekielen tutkimuksen uudet haasteet. — Virittäjä 3/2000 s. 436—441.
- 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. — Virittäjä 1/2001 s. 147—151.

- PAUNONEN, HEIKKI 1976: Tutkimushankkeen luonteesta ja tavoitteista. — Paunonen, Heikki — Mielikäinen, Aila — Suojanen, Matti (toim.), Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus. Esitutkimusraportti s. 1—19. Helsinki.
- 1989: Muuttuvat puhe-suomen muodot. — Aalto, Seija — Hakulinen, Auli — Laalo, Klaus — Leino, Pentti — Lieko, Anneli (toim.), Kielestä kiinni s. 209—233. Tietolipas 113. SKS, Helsinki.
- PJL = Perhonjokilaakso. Halsuan, Kaustisen, Perhon ja Vetelin paikallislehti.
- PS = Suomen kielen perussanakirja I—III. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki. 1990—94.
- PUNTTILA, MATTI 1998: Haaskannäköinen tyttö. Kielikaskuista matkimuksiin WSOY, Helsinki.
- PUUSAARI, SINI 1994: Havaintoja Vetelin nykymurteesta kolmella ikäryhmällä. Pro gradu -tutkielma Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PÄLLI, PEKKA 1999: Asenteet ja mielipiteet diskursiivisena toimintana. — Määttä, Urho — Pälli, Pekka — Suojanen, Matti K. (toim.), Kirjoituksia sosiolinguistikasta s. 121—150. Folia Fennistica & linguistica 22. Tampereen Yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283, Helsinki.
- 1969: Johdatus suomen murteisiin. 3. painos. Tietolipas 4. SKS, Helsinki.
- RÄISÄNEN, ALPO 1998: Kainuun murteiden äännehistoria II. Konsonantisto. SKS, Helsinki
- SAANILAHTI, MARJA 1990: Tutkimus murteentuntemuksesta Virtain Vaskivedellä. — Saanilahti, Marja — Nahkola, Kari (toim.), Kielen vaihtelu ja puhujan valinnat. Tutkimuksia virtolaisten kielenkäytöstä, murteentuntemuksesta ja kielellisistä asenteista. s. 1—37. Tampereen yliopisto. Virtain tutkimuksia 7. Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- SALO, JOUNI 1994: Kaustinen—suomi—kaustinen murrekurssi. Kaustisen kunta, Kaustinen.
- Sananjalka = Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SUOJANEN, M. K. 1981: Puhe, tilanne ja rooli. — Sananjalka 23 s. 37—49.
- TRUDGILL, PETER 1974: Sociolinguistics. An Introduction to Language and Society. Penguin Books, England.
- Virittäjä = Kotikielen seuran aikakauslehti. Helsinki.

INTERNET LÄHDE

Veteli 2002 = Vetelin kunnan kotisivut 4.6.2002. Saatavilla [www-muodossa: <URL:http://www.veteli.fi/tietoa.htm>](http://www.veteli.fi/tietoa.htm).

AINESLÄHTEET

MA = Muoto-opin arkiston kokoelmat. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Halsua:	Paavo Suihkonen, 1969—1970
Kaustinen:	Hannele Karvonen, 1973—1974
Veteli:	Lea Laitinen, 1975—1978

KYSELY VETELIN MURTEEN NYKYTILASTA

LIITE 1

Vastaajan ikä:

Sukupuoli:

Syntymäpaikka:

Kuinka kauan olet asunut Vetelissä?

Millä kylällä?

Voit jatkaa vastauksia paperin kääntöpuolelle.

1. Millaista kieltä omasta mielestäsi puhut?

2. Puhutko koskaan kirjakieltä? Jos puhut, niin millaisissa tilanteissa tai kenelle?

3. Mistä tunnistaa Vetelin murteen? Voit luetella kuvaavia sanoja, sanontoja ja ilmauksia.

4. Puhutaanko Kaustisella mielestäsi samalla tavoin kuin Vetelissä? Oletko huomannut eroja?

5. Puhutaanko Halsualla mielestäsi samalla tavoin kuin Vetelissä? Oletko huomannut eroja?

6. Puhuvatko eteläpohjalaiset eri tavalla kuin veteliläiset? Miten?

7. Puhuvat vanhat ja nuoret eri tavalla? Millaisia eroja olet huomannut?

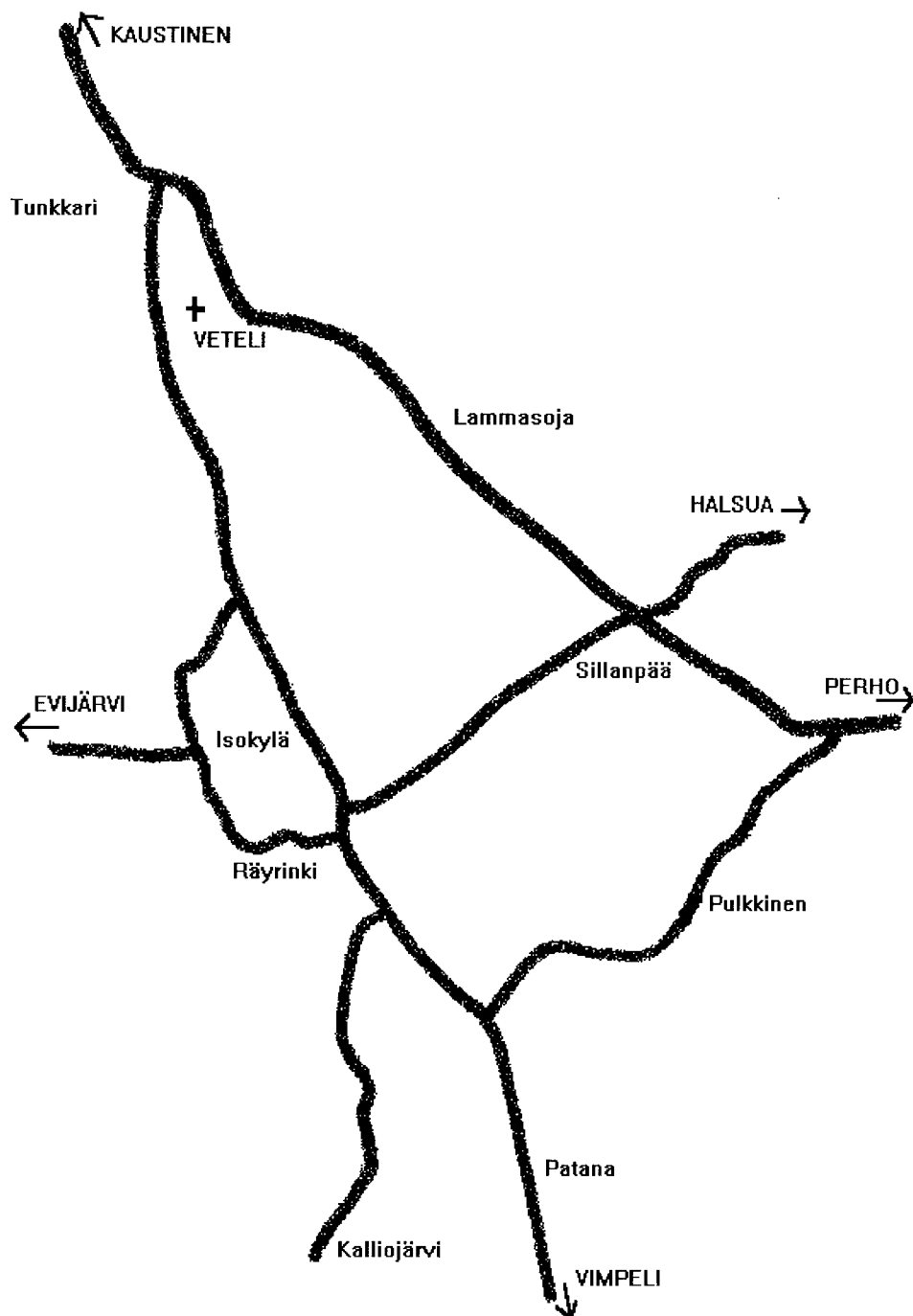
8. Oletko huomannut eroja miesten ja naisten puheessa? Millaisia?

9. Pitäisikö murretta mielestäsi käyttää enemmän vai vähemmän?

10. Mitä muuta haluaisit sanoa?

Kiitos vastauksestasi!

Vetelin kartta
(Karttaan on merkitty vain ne kylät, joilta on kerätty aineistoa.)

LIITE 3

Jatkumo: Millaista kieltä vastaajat ovat määritelleet puhuvansa

	slangi	murre	sekamurre	sekakieli	normaali	puhekieli	yleiskieli	kirjakieli	suomi
N22T		+							
N30P		+							
N40I		+							
N44P		+							
N47P		+							
N53R		+							
N68I		+							
N74I		+							
M17P		+							
M18P		+							
M18P		+							
M38P		+							
M40I		+							
M44P		+							
M46P		+							
M50P		+							
M51I		+							
M62p		+							
M67p		+							
M70P		+							
M78P		+							
N19P		+				+			
N40P		+				+			
N49T		+					+		
M42R		+					+		
M49T		+					+		
N52I	+	+						+	
N15P		+						+	
N51T		+						+	
N61K		+						+	
M44P		+						+	
N73P		+							+
M77P		+							+
N36P			+						
N47R			+						
N67P			+						
M29P			+						
N17L				+					
N21L				+					
M25T				+					
M78P				+					
N17T					+				

N19P					+
N22P					+
N26P					+
N64K					+
M64p					+

M24S jätti vastaamatta, ja N41P:n äidinkieli on ruotsi, joten heitä ei ole merkitty jatku-
moon. Kylätunnuksissa p tarkoittaa Pulkkista.

LIITE 4

Vastauksissa mainittuja Vetelin murteelle tyypillisiä piirteitä, sanoja ja sanontoja

kasso	katso
messä	metsä
ossa	otsa
veissi	veitsi
viissää	viitsiä
täsä	tässä
lähethän	lähdetään
menhän	mennään
nähän	nähdään
olhan	ollaan
tulhan	tullaan
veisathin	veisattiin
syömhän	syömään
authon	autoon
kaivhon	kaivoon
heleposti	helposti
kahavi	kahvi
kylymästi	kylmästi
leheresä	lehdessä
vihiriä	vihreä
käret	kädet
laron	ladon
lyöra	lyödä
meirän	meidän
myöra	myödä
kassua	katsoa
jänes	jänis
vares	varis
färi	väri
pesufati	pesuvati
akkuna	ikkuna
jästi	hiiva
hantuuki	pyyheliina
kaffeli	haarukka
kahaveli	haarukka
kartiini	verho
kihiveli	rikkalapio tai haarukka
klasi	lasi
(kokan) kulla	(luhdin) vintti
korja	kaunis, nätti

kussa	mekko
kutta	karamelli, makeinen
lystätä [Tee, mitä lystää.]	haluta, huvittaa
lööperi	jousitettu lukko
nästyyki	nenäliina
porstua	eteinen
polsteri	tyyny
pruukata	olla tapana
(p)ranstakka	hiilihanko
pääly	peruna
rustella	leikkiä
sikiä	lapsi
tokko	nukke
tuta	isoisä
täärätä	syödä, juoda
(t)renkätä	tarvita, olla pakko tehdä jotakin
vakstuuki	vahakangas
vamppu	pesusieni
värkki, värkit	tarvikkeet
ämpäri	sanko

Mee meshän ja tuo sieltä seittemän vissaa, mutta varo ettei vissa käy oshan.

Törkiän koroaa kussavaatetta.

Jos ei oo messäpalo niin on sikiät hukasa.

Sikiä hukasa ja messä palaa.

On niin kiiru, ettei joura varestaka sanua muuks ko linnuks.

Hihiräkkö sinäkin?

Ei sunkhan

Tokkos

Törkiän kolokosti / Törkiän kolokkua